

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2023

Markéta Blažková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

**Recepce Istvána Örkénye v kontextu současné české
literární kultury**

Markéta Blažková

Bakalářská práce
2022

Prohlášení

Prohlašuji:

Práci s názvem „Recepce Istvána Örkénye v kontextu současné české literární kultury“ jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v této práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Beru na vědomí, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb., o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších předpisů, a směrnicí Univerzity Pardubice č. 7/2019 Pravidla pro odevzdání, zveřejňování a formální úpravu závěrečných prací, ve znění pozdějších dodatků, bude práce zveřejněna prostřednictvím Digitální knihovny Pardubice.

V Pardubicích dne 31. 3. 2023

Markéta Blažková

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2021/2022

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(projektu, uměleckého díla, uměleckého výkonu)

Jméno a příjmení: **Markéta Blažková**
Osobní číslo: **H20177**
Studijní program: **B0288A090002 Historicko-literární studia**
Téma práce: **Recepce Istvána Örkénye v kontextu současné české literární kultury**
Zadávající katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Zásady pro vypracování

Klíčová slova: kulturní transfer, maďarská literatura 20. století; interpretace a přijetí literárního díla

Rozsah pracovní zprávy:

Rozsah grafických prací:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam doporučené literatury:

Odborná literatura:

KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské toáře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu*. Příbram, 2015. ISBN 978-80-87855-25-6 .

ČERNÝ, Václav a MALIŠ, Otakar, ed. *Úvod do literární historie: texty seminářů v zimním semestru 1969/1970 na katedře literatury srovnávací a obecné filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. 96 s. Odborná literatura pro veřejnost. ISBN 80-04-26004-7.

GÁL, Evžen. *Cesty a portréty...: ...moderní maďarské literatury v českém kontextu*. První vydání. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020. svazků. ISBN 978-80-246-4478-3.

GÁL, Evžen. "Maďarská literatura v českých překladech po roce 1945." *Amicus revue*. R. XI, 2002, č. 1-2. S. 37-60.

HALADA, Jan. *Encyklopedie českých nakladatelství 1949-2006*. 1. vyd. Praha: Libri, 2007. 378 s. ISBN 978-80-7277-165-3.

KOLMANOVÁ, Simona. "Maďarská literatura v Čechách 1990-2005." In: *Český překlad II (1945-2004)*. Ústav translatologie UK v Praze, FF, Praha 2005. S. 299-304.

KOPÁČOVÁ, Ludmila, ed. *Slovník světových dramatiků: maďarští autoři*. 1. vyd. Praha: Divadelní ústav, 1972. e 100 s.

PŘIBÁŇ, Michal a kol. *Česká literární nakladatelství 1949-1989*. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014. 649 s. ISBN 978-80-200-2407-7.

RÁKOS, Petr, ed. a kol. *Slovník spisovatelů. Maďarsko*. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1971. 386, [20] s.

RŮŽIČKOVÁ, Martina. *Dílo Istvána Örkénye v českém překladu*. V Brně: [Masarykova univerzita, Filozofická fakulta], 1991. 36 l.

Prameny:

KŘÍŽ, Jiří P. *Dobový taneček*. *Lidové noviny*, 1992, 5(16), s. 6. ISSN 0862-5921.

KUPCOVÁ, Helena. *Literární Evropou II: 20. století*. Vyd. 1. Praha: Literární akademie, 2010. 383 s. Skripta; sv. 6. ISBN 978-80-86877-52-5.

MANDYS, Pavel. *Maďarský mistr povídky*. *Týden*, 1999, 6(29), s. 58. ISSN 1210-9940.

JUNGMANN, Milan. *Maďarská óda na lidskost*. *Nové knihy*, 1999, 39(33), s. 4. ISSN 032-922X.

ČUNDERLE, Michal. *Hry na kočky/Hra na kočky, Kočičí hra*. *Svět a divadlo*, 1998, 9(5), s. 60-64. ISSN 0862-7258.

MAREČEK, Petr. *Kočičí hra je po všech stránkách poctivá*. *Mladá fronta Dnes – Královéhradecké vydání*, 2017, 28(9), s. 14. ISSN 1210-1168.

ÖRKÉNY, István. *Hedání klíčů: hra o 2 dějstvích*. Překlad František Stier a Ida de Vries. 1. vyd. Praha: Dilia, 1977. 97 s.

ÖRKÉNY, István. *Kočičí hra: tragikomedie o dvou dějstvích*. Překlad František Stier a Ida de Vries. V Praze: Dilia, 1972. 89 l.

ÖRKÉNY, István. *Kočičí hra*. Překlad Anna Valentová. 1. vyd. Praha: Lidové nakladatelství, 1977. 236 s. M knihy; sv. 87.

ÖRKÉNY, István. *Minutové grotesky*. Překlad Anna Valentová. 2. vyd. Praha: Odeon, 1984. 207 s.

ÖRKÉNY, István. *Rodina Tótů: hra o dvou částech*. Překlad Jiří Daněk. 1. vyd. Praha: Dilia, 1982. 70 l.

ÖRKÉNY, István. *Třináctý zpěv*. Překlad Milan Navrátil. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 1999. 333 s. Medusa; 14. ISBN 80-7207-224-2.

ÖRKÉNY, István. *Scénář: tragédie*. Překlad Kateřina Pošová. 1. vyd. Praha: Dilia, 1990. 218 s. Malá řada socialistických autorů; 196. ISBN 80-203-0103-8.

MACURA, Vladimír a kol. *Slovník světových literárních děl*. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1989. 2 sv. ISBN 80-207-0004-8.

ANDREE, Lukáš et al. Literatura pro 4. ročník středních škol. Vyd. 1. Brno: Didaktis, ©2010. 3 sv. ISBN 978-80-7358-149-7.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Marta Pató, Ph.D.**
Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce: **1. března 2022**
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2023**

doc. Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
děkan

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2022

Poděkování

Mé poděkování patří Mgr. Martě Pató, PhD., která mi byla skvělou vedoucí práce, za její odborné vedení, cenné rady, vstřícnost a trpělivost.

Velmi děkuji také mojí rodině a přátelům. Především Mgr. Anně Malé, která mi poskytla největší psychickou oporu a byla prvním člověkem, kterému jsem chodila nadšeně sdělovat, jak zajímavé mám téma a jak se moje práce vyvíjí. A ona mi vždy naslouchala a podporovala mě. Dodala mi tím neuvěřitelnou motivaci.

ANOTACE

Tato bakalářská práce se zabývá recepcí maďarského autora Istvána Örkénye v kontextu současné české literární kultury. Část práce je teoretická a pracuje s pojmy kulturní transfer, paratexty a recepční pole. Praktická část práce se zabývá otázkou recepce Istvána Örkénye v českých paratextech – konkrétně ve slovnících, učebnicích, studiích, doslovecích a recenzích. Cílem práce je na základě zmíněných paratextů složit obraz Istvána Örkénye, jak figuruje v české literární kultuře.

KLÍČOVÁ SLOVA

István Örkény, paratexty, kulturní transfer, maďarská literatura 20. století, interpretace a přijetí literárního díla

TITLE

Reception of István Örkény in the context of contemporary Czech literary culture

ABSTRACT

This bachelor thesis is focused on reception of Hungarian writer István Örkény in the context of contemporary Czech literary culture. Part of the thesis is theoretical and focuses on terms culture transfer, paratexts and the fields of reception. The practical part of the thesis is focused on reception of István Örkény in Czech paratexts – specifically, in dictionaries, textbooks, studies, afterwords and reviews. The goal of the thesis is to use the mentioned types of paratexts to construct a picture of István Örkény in the context of Czech literary culture.

KEYWORDS

István Örkény, paratext, culture transfer, 20th century Hungarian literature, interpretation and reception of literary works

OBSAH

Úvod.....	1
1. Vymezení klíčových pojmů.....	3
1. 1. Kulturní transfer.....	3
1. 2. Paratexty.....	4
1. 3. Doslov knihy jako paratext.....	6
1. 4. Recepční pole, jeho okruhy a sféry.....	7
2. Průřez dílem a životem Istvána Örkénye.....	12
2. 1. István Örkény: život.....	12
2. 2. Krátký průřez prozaickou tvorbou Istvána Örkénye.....	15
2. 3. Maďarský termín „novellák“ a české termíny „povídka a novela“: konfrontace pojmů..	17
2. 4. Krátký průřez dramatickou tvorbou Istvána Örkénye.....	18
3. Zařazení Istvána Örkénye do českých slovníků.....	20
3. 1. Slovník spisovatelů. Maďarsko.....	20
3. 2. Slovník světových dramatiků: maďarští autoři.....	22
3. 3. Slovník světových literárních děl.....	24
3. 4. Maďarští autoři ve „Slovníku světových literárních děl“: po boku kterých autorů István Örkény stojí.....	27
3. 5. Shrnutí kapitoly: zahrnutí Istvána Örkénye do českých slovníků.....	29
4. Recepce Istvána Örkénye v českých učebnicích a přehledových publikacích.....	31
4. 1. Učebnice.....	31
4. 2. Přehledové publikace.....	34
4. 2. 1. Literární Evropou II: 20. století.....	34
4. 2. 2. Cesty a portréty, aneb Práce ve vývoji.....	37
4. 2. 3. Židovští autoři v maďarské literatuře.....	39
4. 3. Shrnutí kapitoly: István Örkény v českých učebnicích a přehledech.....	40
5. Recepce Istvána Örkénye v doslovecích českých vydání a v recenzích.....	42
5. 1. 1. Doslov Anny Valentové k „Minutovým groteskám“.....	42
5. 1. 2. Doslov Milana Navrátila k „Třináctému zpěvu“.....	44
5. 2. Klíčové body recepce Istvána Örkénye v českých recenzích.....	45
Závěr.....	49
Bibliografie.....	52
Summary.....	56

Úvod

Cílem mé práce je vymodelovat tvář Istvána Örkénye, jak je formována v českém literárně kulturním kontextu. K dosažení svého cíle budu pracovat s využitím následujících metod: zejména metody diachronní, kdy budu sledovat proměny Örkényovy české recepcce a způsoby jeho recepcce v různých druzích materiálu. Využiji také metody srovnávací, částečně i historicko-srovnávací. V menší míře využiji také metodu konfrontační: konkrétně v části, kdy budu konfrontovat některé pojmy maďarské a české literární kultury, a pokusím se na nich ukázat také příklad kulturního transferu.

První kapitola mé práce je teoretického rázu. Zaměřím se v ní především na vysvětlení pojmů kulturní transfer, paratexty a recepční pole, které jsou pro mou práci klíčové. Na tomto místě se pokusím rovněž charakterizovat doslov knihy jako paratext. V závěru kapitoly také představím recepční okruhy, se kterými budu při modelování české tváře Istvána Örkénye pracovat.

Ve druhé kapitole se zaměřím na přiblížení osobnosti Istvána Örkénye; jeho života a jeho díla. Rovněž v této kapitole konfrontuji některé konkrétní pojmy maďarské a české literární kultury, jejichž posun v rámci kulturního transferu je podle mého názoru klíčový.

Třetí kapitola bude představovat první praktickou kapitolu. Zaměřím se v ní na zařazení Istvána Örkénye do českých slovníků, konkrétně do „Slovníků spisovatelů. Maďarsko“, „Slovníku světových dramatiků“ a „Slovníku světových literárních děl“, a na význam tohoto zařazení pro Örkényovu českou recepci. Zastavím se také u širší otázky toho, kteří maďarští autoři jsou zařazení do „Slovníku světových literárních děl“ a možný význam výběru zařazených maďarských autorů.

Čtvrtá kapitola bude představovat druhou praktickou kapitolu, ve které se zaměřím na zařazení Istvána Örkénye do českých učebnic a přehledových studií.

Pátá, poslední kapitola bude rovněž praktická; bude věnovaná recepci Istvána Örkénye v doslovecích k českým vydáním jeho próz a v recenzích na jeho prozaické i dramatické dílo. Nebudu přitom rozebírat všechny recenze, které mi prošly rukama; budu se soustředit pouze na klíčové body v některých z nich.

Monografie či monograficky zaměřená studie o Istvánu Örkényovi zatím v českých literárněvědeckých kruzích chybí. Je pravda, že na Masarykově univerzitě vznikla práce „Dílo Istvána Örkénye v českém překladu“; ta je však již zhruba třicet let stará, proto v sobě zákonitě nemůže zahrnovat novější překlady Istvána Örkénye (naposledy „Třináctý zpěv“, 1999) ani

nemůže analyzovat širší recepci Istvána Örkénye v posledních třiceti letech. Mým cílem proto je alespoň částečně zaplnit tuto vzniklou mezeru, přinejmenším co se týká Istvána Örkénye v českém kulturním kontextu.

Veškeré využití zdroje, které pomáhají formovat recepci díla Istvána Örkénye, jsou českého původu; stejně tak jsem i v případě obecnějších informací o Örkényově životě a dílu čerpala z českých textů. Přemýšlela jsem také o zahrnutí anglickojazyčných textů, ke kterým má český čtenář přístup, protože i ty by mohly mít vliv na utváření širší Örkényovy recepce v českém prostředí. Rozhodla jsem se ovšem takové texty vynechat a zahrnout pouze texty českého původu. Důvod je ten, že mým cílem je zaměřit se čistě na Örkényův obraz v českém kulturním kontextu, a dospěla jsem k závěru, že pro tento cíl bude nejlepším krokem vyfiltrovat možné vlivy jiných kultur.

1. Vymezení klíčových pojmů

V první kapitole se zaměřuji na teoretické vymezení pojmů, které jsou pro moji práci klíčové. Jedná se o následující pojmy: kulturní transfer, paratexty a recepční pole. Recepční pole se pokusím nejen charakterizovat jako celek, ale také popsat jeho dělení do jednotlivých okruhů.

Východiskem mi v této kapitole byly především tyto práce: „Autorské tváře v knižních zrcadlech“ Andrey Králíkové, „Paratexts“ Gérarda Genetta a článek „Literární kultura v době internetové: kolik recepčních polí a jaká?“ Jiřího Trávníčka.

1. 1. Kulturní transfer

První klíčový pojem, který se pokusím vystihnout, je kulturní transfer. Přesné slovníkové vymezení tohoto pojmu zatím nemáme, proto se opírám o jeho charakteristiku a využití v odborných pracích.

V nejširším smyslu je kulturní transfer procesem přenášení určitých hodnot a informací z jejich výchozí kultury do jiného kulturnímu prostředí. Díky kulturnímu transferu se sblížuje blízké a vzdálené; kulturní transfer „evokuje jistou hranici, na které přenos probíhá, vyvolává představu kontaktu, ale i konfliktu a vzájemného soupeření.“¹ Toto vyjádření, které formulovala Andrea Králíková (2015), velmi přesně vystihuje dvě složky, které jsou podstatou kulturního transferu. Jednak během něj probíhá sblížení mezi kulturními prostory, ale současně v něm zbývá hodně prostoru k neporozumění i k novým možnostem porozumění informací, v našem případě textu, který prochází procesem kulturního transferu. To, co je v domovském kulturním prostoru důležité, může být pro přijímající kulturu méně podstatné, nebo to může být zcela opomenuto. Platí to i naopak, přijímající kultura může vyzdvihnout a zdůraznit prvky převáděného díla, který byly pro domovskou kulturu málo podstatné, nebo přinést i nové interpretace díla. Také samotný význam a sdělení obsažené v díle se může posunout v závislosti na cílovém prostředí.

Opěrným bodem teorie kulturního transferu, jak ji předkládá Králíková, je teorie přeložitelnosti Wolfganga Isera; podle této teorie je přeložitelnost předpokladem k porozumění literatuře a překládání je synonymem pro porozumění.² Dílo je překládáno i v rámci jednoho jazyka a tím vznikají nové způsoby, jak mu porozumět.

¹ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. Autorské tváře v knižních zrcadlech. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. Str. 20. ISBN 978-80-87855-25-6.

² Tamtéž, str. 22.

Přeložitelnost předpokládáme u tří činností: u produkce textu, u přeložení jinakosti a při recepci textu. Uvedené činnosti pak probíhají na základě tří paradigmatických modelů: sémiotického, dialogického a intertextuálního.³

Dialogický model je založený na konotacích slov, které jsou pevně spojené s určitou kulturou, ke které patří. Konotace vznikly během vývoje dané kultury a daného jazyka a upevnily se jejich sdílením v rámci této kultury. To znamená, že každá kultura má své jazykové konotace, takže význam slov se při překladu z jednoho jazyka může posunout. Na dialogickém modelu je založené přeložení jinakosti, během které příjemce srovnává své zkušenosti s obsahem přijímaného díla, a recepcí textu, která spočívá v porozumění a interpretaci danému textu.

„Sémiotický model vychází ze Saussurovy teorie jazykového znaku, a to z charakteru vztahu mezi označujícím a označovaným.“⁴ Jazykový znak je možné překládat a porozumět mu různými způsoby, protože v literárním textu je vztah mezi označujícím a označovaným velmi uvolněn.⁵ Také sémiotický model souvisí s přeložením jinakosti a recepcí textu.

Intertextuální model se zabývá vztahem textu s jinými texty a intertextovým dialogem mezi nimi. Na intertextuálním modelu stojí produkce textu, autor během tvorby díla tyto intertextuální vazby vytváří. Otázkou ale je, jestli je možné všechny zamýšlené intertextuální vazby rozklíčovat – autorovi textu můžeme „nahlédnout do hlavy“ jenom částečně, nikdy ne úplně – a nakolik je nutné či možné tyto vazby během kulturního transferu zachovat.

Širší vymezení pojmu kulturního transferu se opírá právě o teorii přeložitelnosti, protože v širším měřítku do sebe kulturní transfer zabírá proces interpretace textu a porozumění mu. Ve svém užším pojetí je kulturní transfer navázaný na překlad z jednoho jazyka do druhého; literární text a paratexty s ním související se díky překladu ocitají v novém kulturním prostoru. Toto užší vymezení odpovídá pojetí kulturního transferu, které jsem uvedla na začátku, tedy kontaktu mezi blízkým a vzdáleným.

Ve své práci se zaměřuji na otázku recepcí děl Istvána Örkénye, které vyšly v českém překladu, a pokusím se popsat a shrnout recepci těchto literárních textů v českém kulturním prostředí. Srovnání recepcí jeho děl v českém kulturním prostředí s recepcí Örkényových prací v jeho domovském kulturním prostoru nebo jiných kulturních prostorech nechávám stranou, mám na zřeteli výhradně český kontext.

1. 2. Paratexty

³ Tamtéž, str. 23.

⁴ Tamtéž, str. 24.

⁵ Tamtéž, str. 24.

Druhým důležitým pojmem pro zkoumání recepce literárního textu je kategorie paratextu. Paratextem rozumíme takový text, který je navázaný na dané literární dílo a buď dotváří primární literární komunikaci spjatou s ním, nebo se podílí na sekundární literární komunikaci. Do kategorie paratextů bývá zařazena široká škála materiálů, které souvisí s daným literárním textem, a tyto materiály mohou být i neverbální. Například obálka knih, letáky nebo i fotografie autora literárního díla jsou klasifikovány jako paratexty.

Gérard Genette rozděluje paratexty na peritexty a epitexty.⁶ Jako peritexty definuje ty druhy paratextů, které se objevují v těsné blízkosti literárního textu, ke kterému se vážou, a podílejí se na jeho dotváření. Mezi peritexty můžeme zařadit například obálku knih, její grafickou úpravu, text na zadní straně knihy, předmluvu, doslov. Podle Genetta sem patří i možný poznámkový aparát.⁷ Epitexty jsou pak ty druhy paratextů, které vznikly v určitém odstupu od literárního textu, vzdálenostním a někdy i časovým. Sem patří například rozhovory s autorem o knize, deníky autora či propagační materiály; právě epitexty jsou tak takovými paratexty, které se podílejí na sekundární literární komunikaci.

Mezi paratexty se tak řadí mnoho textů, jejichž cílem je zaujmout, přitáhnout pozornost potenciálního čtenáře a získat si jej. Tuto funkci paratextů zdůrazňuje také Králíková: „Hlavní funkcí paratextů je nalákat, vábit, přitáhnout pozornost a stát se součástí knižního trhu dané kultury.“⁸ Do této kategorie patří materiály související s prezentací a propagací knihy, jako je rozvržení a zpracování obálky, text na přebalu knihy, nakladatelské anotace, letáky, plakáty či literární ceny. Samotné instituce literárních cen lze rovněž vnímat jako paratexty, protože přitahují pozornost k literárním dílům, která jsou na určitou cenu nominovaná, a vyhlášení některých prestižních literárních cen je značně medializované. Když je literární dílo nominované na cenu nebo ji přímo získá, stává se tato skutečnost součástí strategie při propagaci knihy a obvykle má své místo i na obálce knihy.

Také jméno autora literárního textu se stává postupem času svébytným paratextem. Když se pak v kulturním prostředí objevuje nový literární text od zavedeného autora, v recipientovi již autorovo jméno vyvolává očekávání a případné nároky. Obzvláště výrazně to platí u široce známých a popularizovaných autorů.

⁶ GENETTE, Gérard. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. Str. 5. ISBN 0-521-41350-8. Tato původně francouzsky napsaná práce nemá dosud český překlad, což mě přinutilo obrátit se k anglickému překladu.

⁷ Tamtéž, str. 5.

⁸ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. Str. 40. ISBN 978-80-87855-25-6.

Paratexty obvykle neposkytují přímé hodnocení literárního textu, ke kterému se vztahují. Výjimkou jsou předmluva či doslov, texty uvnitř knihy, které určité hodnocení nabízejí. Všechny typy paratextů se ale podílejí na utváření přijetí díla jednotlivcem i širší kulturní veřejností; každý paratext implikuje možnosti recepce knihy a jeho příjemci si při kontaktu s ním utvářejí určité předporozumění literárnímu dílu. To je pak podrobené zkoušce, pokud se jedinec rozhodne si knihu přečíst.

1. 3. Doslov knihy jako paratext

O Istvánu Örkényovi dosud nevznikla v českém literárněvědném prostředí ucelená monografie, která by podrobně analyzovala jeho život a dílo. Některé informace tohoto druhu, které v této práci předkládám, jsem proto čerpala převážně z doslovů českých vydání jeho povídek – jedná se o sbírky „Minutové grotesky“ a „Třináctý zpěv“. Považuji proto za vhodné se na tomto místě na chvíli zastavit u doslovů knih a pokusit se o krátkou charakteristiku doslovů, zejména v rámci okruhů paratextu.

Doslov je peritextem, který se nachází na konci knihy, je zařazený za samotným literárním textem. Obvykle vzniká s jistým odstupem (časovým a místním) a jejich autorem bývá často editor či vydavatel; pokud se jedná o překladovou literaturu, může se napsání doslovu zhostit také překladatel. V případě předmětu mého zájmu můžu zmínit například „Minutové grotesky“, sbírku Örkényových povídkových miniatur, ke které napsala doslov její překladatelka Anna Valentová. Může dojít i k případům, kdy doslov napíše autor textu, zvláště v případě, že autor svůj text pro nové vydání výrazně přepracoval a text tak nabízí jiné možnosti porozumění a interpretace než dříve.

Právě nabízené hodnocení či možnost porozumění textu je podle mého názoru jedním ze znaků, které jsou charakteristické pro doslov. Dále se v něm obvykle objevují biografické informace o autorovi, průřez jeho tvorbou, kontext předchozího vývoje a možný podíl autorovy práce na dalším literárním vývoji v literárně-kulturním prostředí, které je pro autora domovským. Také může být do doslovu zařazena otázka vzniku textu a inspirací k němu, případně autorových inspirací celkově. Z doslovů knih je proto možné získat informace o kontextu a případně recepci daného textu, proto ve snaze porozumět recepci daného textu či v širším měřítku autorova díla hrají nezanedbatelnou roli.

Všechny paratexty jsou pak součástí širší oblasti, kterou nazýváme jako „recepční pole“. Nyní se blíže podívám na to, co recepční pole je a jaké všechny okruhy jej tvoří.

1. 4. Recepční pole, jeho okruhy a sféry

Třetím klíčovým pojmem pro zkoumání recepce literárního textu je kategorie recepčního pole. Recepční pole je prostorem, ve kterém se objevují nebo můžou objevit recepce literárního díla. Zahrnuje do sebe různé okruhy; každý z těchto okruhů má určité charakteristické rysy a tyto okruhy se v některých místech prolínají.

Jiří Trávníček ve svém článku „Literární kultura v době internetové“ definuje sedm okruhů recepčního pole.⁹ Jedná se o tyto okruhy:

- I. Literární kritika, šířeji literární věda.¹⁰ Tento první okruh recepčního pole je charakteristický tím, že je hodně institucionalizovaný a závislý na literárním a literárně vědeckém provozu, který dané instituce zaštiťují. Je poháněn profesním zájmem jak autorů literárněkritických a literárněvědných textů, kteří zpracovávají určité téma, tak těch, kteří tyto texty následně čtou. Do tohoto okruhu spadají odborné časopisy a sborníky, kulturní rubriky laičtějších novin a časopisů, slovníky, přehledové studie a monografie.
- II. Druhým recepčním okruhem jsou paratexty,¹¹ o kterých jsem podrobněji psala výše.
- III. Třetím recepčním okruhem je škola.¹² Do tohoto okruhu spadají texty vytvořené pro vzdělávací účely: učebnice, skripta, vyučovací osnovy určitých školních předmětů. Na tvorbu těchto textů také dohlíží určitá instituce, ale od textů prvního recepčního okruhu se liší kromě jiného tím, že se v nich objevují spíše základní informace určené pro širokou škálu příjemců, které slouží k obecnému vzdělávání. Tyto vzdělávací informace získávají žáci a studenti škol napříč státem povinně. V literární vědě se pak vyskytují rozšiřující texty, které jejich čtenáři vyhledávají záměrně podle oblasti svého zájmu. Podle mého názoru jsou texty určené pro školní vzdělávání také standardizované, podléhající obecně převládajícímu hodnocení, a můžou se měnit nebo upravit, když je starší pohled na určité téma přehodnocován a převládne nový. V literární vědě je naopak více prostoru pro individuální hodnocení a například

⁹ TRÁVNÍČEK, Jiří. Literární kultura v době internetové: kolik recepčních polí a jaká?. In: *Host*, Brno: Dušan Skála. Číslo 9/2009, ročník 25, str. 23-28. ISSN 1211-9938. Dostupné z: <https://wayback.webarchiv.cz/wayback/https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2009/9-2009/literarni-kultura-v-dobe-internetove>.

¹⁰ Tamtéž.

¹¹ Tamtéž.

¹² Tamtéž.

k recenzím se jejich autoři nevracejí a nepřeprocovávají je. U monografií, slovníků a přehledových publikací spíše existuje prostor pro doplnění a případné přehodnocení.

- IV. Čtvrtým recepčním okruhem je knižní svět, tedy svět knihoven, nakladatelství a knižního trhu.¹³ Tento okruh se podle mého názoru prolíná s okruhem paratextů: různé propagační a reklamní texty je možné zařadit jak do okruhu paratextů, které pomáhají utvářet předporozumění vztažené k literárnímu textu, tak do okruhu knižního světa, protože tyto epitexty produkují zejména nakladatelé a knihkupci ve snaze určitý literární text co nejlépe prodat – obrazně a doslova. Instituce knihoven vyvíjí v oblasti recepce i propagace literárních textů výrazně menší aktivitu.

Trávníček na hranici okruhu paratextů a knižního světa řadí také literární ceny.¹⁴

- V. Pátým recepčním okruhem jsou „jiná média“ – rozhlas, televize a internet.¹⁵ Také u okruhu jiných médií můžeme vnímat stírání hranic mezi ním a dalšími okruhy. Jak jsem zmínila výše, některé literární ceny mají svůj přesah i do těchto médií, například přenos cen Magnesia Litera lze sledovat v televizi, případně v archivu pořadů dané televizní stanice; tím se skrze literární ceny propojuje okruh paratextů a knižního světa. Internet představuje plochu, na které se může s „moderními“ médii prolínat také okruh literární kritiky: některé noviny a časopisy mají jak svou tištěnou, tak elektronickou podobu, a existují již i některá čistě elektronická periodika. V neposlední řadě tu dochází k prolínání s okruhem paratextů: rozhovor s autorem literárního textu může být publikován nejen v časopise, ale také na internetu nebo být vysílán v televizi nebo v rozhlasu. Některé televizní a rozhlasové stanice také mají pořady zaměřené na literární dění.

Za specifický prostor, který se na internetu vyvinul, považuji oblast webů, kde mají uživatelé možnost hodnotit literární texty – jak na stanovené škále od jedné do pěti, tak i komentářem, který mohou vložit. V českém prostředí je významný web databazeknih.cz, kde může badatel zajímavící se o recepci některého literárního díla získat určitou představu, jak dané literární dílo hodnotí většina laických čtenářů. Tyto texty může následně porovnat s recenzemi okruhu literární vědy.

- VI. Šestým recepčním okruhem jsou internetové blogy.¹⁶ Ty jsou specifické tím, že se na nich stírá vzdálenost mezi autorem článku či kritického textu a jeho čtenářem –

¹³ Tamtéž.

¹⁴ Tamtéž.

¹⁵ Tamtéž.

¹⁶ Tamtéž.

čtenáři mají možnost na text reagovat v komentářích, sdílet své názory a diskutovat jak mezi sebou, tak s autorem textu. Takové debaty můžou současně začít bezprostředně poté, co je text na blogu publikován. Jiné platformy, na kterých se objevuje recepce literárního díla, v sobě nenesou možnost pro bezprostřední reakci ani rozvinutí diskuze. Pokud se například kritika publikovaná v časopise stane předmětem polemiky, dochází k tomu až s určitým odstupem času. Ani výše zmíněná databazeknih.cz nepřipouští možnost přímé reakce na určitý komentář a rozvinutí diskuze.

Současně je prostředí blogů bližší klasickým polemikám v tom, že diskuze na nich má kultivovaný ráz.

- VII. Sedmým a posledním recepčním okruhem je mlčící většina – běžní čtenáři, kteří svůj názor přímo artikulují jedině, když jsou k tomu vyzváni.¹⁷ Tento okruh se blízko dotýká okruhu knižního světa – lze sledovat určité trendy v chování na knižním trhu, na základě kterých je možné vypracovat rysy toho, o co má většina čtenářské veřejnosti zájem. Toho lze dosáhnout například sledováním toho, jaké knihy se čtou nebo prodávají, případně na jaké tituly nebo autory se čtenáři ptají. Možná by se sem dalo zařadit i anonymní hodnocení literárních textů na knižních webech. Čtenář nemusí zanechat hodnocení s komentářem, ale pouze hodnocení, a vyjádřit tak své přijetí literárního textu anonymně. Z průměrného hodnocení pak lze získat první představu o tom, jak je dané literární dílo většinově přijímáno.

Trávníček pak popsané recepční okruhy zařazuje do čtyř širších sfér. Jsou to: literaturosféra (literární provoz, sestávající z okruhu literární kritiky a literární vědy, paratextů a školy), knihosféra (knižní svět), médiosféra (televize, rozhlas, internet, ale také kina či CD a DVD nosiče) a kulturosféra (jakýkoliv čtenář, který přijímá literární texty – není nutné, aby svou recepci literárních textů sděloval; řadí se sem ale také blogy).¹⁸ V takovém rozšíření na sféry ovšem spatřuji trhlinu: na některé vztahy mezi okruhy, kterých jsem si všimla, Trávníček nebere zřetel. Například jde o webové stránky, jako je Amazon či zmíněná databazeknih.cz, na kterých se objevuje hodnocení knih ze strany recipientů, které Trávníček zařazuje do užšího okruhu „mlčící většiny“. Do které ze čtyř širších sfér by měla taková hodnocení patřit? Do okruhu paratextů a s nimi do literaturosféry, protože se na nich přece jenom objevují určité způsoby recepce literárního textu, a protože názory a hodnocení recipientů můžou mít vliv na to, jestli si potenciální čtenář skutečně knihu vybere, nebo ne? Do médiosféry, protože jsou navázané na

¹⁷ Tamtéž.

¹⁸ Tamtéž.

prostor internetu? Do kulturosféry, protože v sobě obsahují nejen artikulované recepce, ale také anonymní hodnocení z okruhu mlčící většiny, tedy širší škálu toho, jak bylo dílo v určitém kulturním prostoru či kulturních prostorech přijato? Trávniček se o této vrstvě recepcí v části o sférách vůbec nezmiňuje, ačkoliv by to bylo záhodno: takové stránky mají v dnešní době stále větší vliv a některé z nich by mohl dnešní badatel také využít k porovnání, jestli, a případně jak, se liší recepce literárního textu mezi laickou většinou v různých jazykových a kulturních oblastech.

Trávničkovo rozdělení do okruhů považuji za funkčnější a snad i platnější. Ale přesto je i mezi recepčními okruhy mnoho prostoru pro prolínání se a stírání hranic. To může vést k tomu, že se proti tomuto dělení badatelé vyhrazují a tyto hypotézu si upravují. Andrea Králíková například píše, že rozdělení okruhu paratextů a okruhu knižního světa není funkční, což podkládá tím, že paratexty se objevují jak v okruhu knižního světa, tak v okruhu jiných médií.¹⁹ To se ovšem s Trávničkovým dělením na okruhy přímo nevylučuje – Trávniček sám připouští jejich prolínání, které je v době internetu ještě dále umocňováno.²⁰

Zajdeme-li dále do minulosti, i Gérard Genette definoval znatelně širší pole paratextů: zahrnul do něj také jméno autora a případnou práci s autorovou identitou (např. pseudonymy či anonymy), autorovy dedikace, poznámkový aparát či veřejné (public) a soukromé (private) epitexty.²¹ Zajímavé je učinit srovnání jeho pojetí paratextů s klasifikací recepčních polí českých badatelů Králíkové a Trávnička. U Králíkové můžeme sledovat, že z Genettova pojetí silně vychází, například když pracuje se jménem autora jako s jedním z paratextů, které stojí ve středu jejího zkoumání.²²

Naopak Trávniček se například o jméně autora v rámci okruhu paratextů vůbec nezmiňuje a celkově tuto vrstvu recepčního pole opomíjí.²³

¹⁹ KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech*. Pistorius & Olšanská, 2015. Str. 40. ISBN 978-80-87855-25-6.

²⁰ TRÁVNÍČEK, Jiří. Literární kultura v době internetové: kolik recepčních polí a jaká?. In: *Host*, Brno: Dušan Skála. Číslo 9/2009, ročník 25, str. 23-28. ISSN 1211-9938. Dostupné z: <https://wayback.webarchiv.cz/wayback/https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2009/9-2009/literarni-kultura-v-dobe-internetove>.

²¹ GENETTE, Gérard. *Paratexts: Thresholds of Interpretation*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. ISBN 0-521-41350-8.

²² KRÁLÍKOVÁ, Andrea. *Autorské tváře v knižních zrcadlech*. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. Str. 44. ISBN 978-80-87855-25-6.

²³ TRÁVNÍČEK, Jiří. Literární kultura v době internetové: kolik recepčních polí a jaká?. In: *Host*, Brno: Dušan Skála. Číslo 9/2009, ročník 25, str. 23-28. ISSN 1211-9938. Dostupné z: <https://wayback.webarchiv.cz/wayback/https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2009/9-2009/literarni-kultura-v-dobe-internetove>.

Na tomto místě nyní uvedu konkrétní vrstvy a okruhy recepčního pole, se kterými při zkoumání recepce Istvána Örkénye v českém kulturním prostředí pracuji, a také jejich příklady. Jsou to:

1. Recenze Örkényových textů v novinách a časopisech. Využívám přitom seriály různé odbornosti a také kulturní přílohy laických seriálů, které se věnují literatuře spíše okrajově. Důležitá pro mě je artikulace recepce daného díla a vyzdvižení bodů, které autor recenze považuje za důležité nebo zajímavé.
2. Zařazení Örkénye do slovníků a přehledových publikací.
3. Zařazení Örkénye do školních učebnic.
4. Paratexty, zejména doslovy u Örkényových prozaických děl, která byla přeložena do češtiny. Česká vydání jeho divadelních her takové recepční vrstvy nenabízejí.

Jelikož, jak jsem již zmínila výše, v českém literárněvědeckém prostředí v současné době neexistuje ucelená monografie Istvána Örkénye, byla jsem v této oblasti odkázána na práci s informacemi o Örkényovi, které se objevují ve slovnících, přehledových informacích, učebnicích a epitextech.

2. Průřez dílem a životem Istvána Örkénye

Než můžeme začít poznávat recepci děl osobnosti literárního a kulturního světa, musíme si představit danou osobnost a krátce se podívat na její literární texty, nebo přinejmenším na ty významné. Takto získané vědomosti následně poslouží k tomu, abychom si mohli zařadit tyto základní informace do kontextu a všimnout si těchto kontextů zejména v textech zaměřených na recepci literárních textů autora. V následující kapitole se proto blíže věnuji životu a dílu Istvána Örkénye.

Považuji přitom za důležité zdůraznit, že se ve své práci soustředím na formování autorského obrazu Istvána Örkénye v českém kulturním kontextu. Při získávání informací nejen o jeho české recepci, ale také o jeho životě a díle, jsem se proto zaměřila výhradně na zdroje pocházející z českého literárněkulturního prostředí. Tvář Istvána Örkénye, jakou ve své práci modeluji, je tedy jeho českou tvář. Mými zdroji pro tuto část práce byly především doslovy k českým souborům Örkényových próz nazvaných „Minutové grotesky a „Třináctý zpěv“. Stručnější informace o Örkényově životě a díle jsou dostupné v přehledových publikacích: konkrétně jde o „Slovník světových dramatiků: maďarští autoři“, „Slovník spisovatelů. Maďarsko“, „Literární Evropa II.: 20. století“ a „Literatura pro 4. ročník středních škol“. Maďarské názvy titulů Örkényových děl, případně i české překlady titulů, které nebyly do češtiny dosud přeloženy, uvádím tak, jak jsem je našla ve slovníkových publikacích, zejména v „Slovníku světových dramatiků“ a „Slovníku spisovatelů: Maďarsko“.

Život a dílo Istvána Örkénye proto přibližuji výhradně v rámci uvedených českojazyčných zdrojů. Krátce zde také popisují posun ve významu jistých pojmů, které jsou spojené se žánrem povídky, mezi českojazyčným a maďarskojazyčným prostředím, a na význam takového posunu v rámci překladu a kulturního transferu.

2. 1. István Örkény: život

Maďarský prozaik a dramatik István Örkény se narodil 5. dubna 1912 v Budapešti.²⁴ Jeho život „jako by ztělesňoval těžké dějiny Maďarska. Když mu bylo šest let, rozpadlo se

²⁴ KOPÁČOVÁ, Ludmila, ed. Slovník světových dramatiků: maďarští autoři. Praha: Divadelní ústav, 1972. Str. 69.

Rakousko-Uhersko a vznikla zmenšená samostatná maďarská republika. Dětství a mládí prožil za diktátorského režimu admirála Miklóse Horthyho (1920–1944).²⁵

Ještě v meziválečném období Örkény vystudoval na inženýra chemie; současně se do tohoto období vážou i jeho první literární pokusy.

Rané literární texty Istvána Örkénye publikoval ve svém časopise „Szép Szó“ Attila József, který patřil mezi největší postavy maďarské kulturní scény v meziválečném období, a kriticky se jim věnoval Antal Szerb. Tyto povídky byly později shrnuty do sbírky „Mořský tanec“ („Tengertánc“, 1941).²⁶ Je z nich patrná bezradnost a zoufalství nad fašistickým narůstajícím fašistickým nebezpečím;²⁷ mladý Örkény tak zachycuje stále tíživější atmosféru tehdejší doby.

Temné časy měly ale teprve přijít; obavy z fašismu se naplnily. V roce 1939 vypukla druhá světová válka – a Maďarsko v ní bojovalo na straně nacistického Německa. Toto spojení vedlo kromě jiného také k posláním 150 000 maďarských vojáků na východní frontu v zimě 1943, k němuž došlo na naléhání Hitlera a jeho generálů.²⁸ Jedním z povolaných vojáků byl také István Örkény, který byl jakožto Žid zařazen k neozbrojeným pomocným praporům; vojáci těchto praporů byli vybaveni pouze lopatou a krumpáčem a byli vědomě určeni k záhubě.²⁹ Örkény ale tuto nepříznivou situaci a tvrdé podmínky přežil. Stejně tak přežil sovětské zajetí a zajatecký tábor, do kterého byl dopraven.³⁰ Prožitky z období války mu později posloužily jako jeden ze zdrojů inspirace pro následující tvorbu.

Po několika letech v sovětském zajetí se István Örkény vrátil do poválečného Maďarska. Po svém návratu působil jako dramaturg v Divadle mládeže a v Divadle Maďarské lidové armády v Budapešti.³¹ V Divadle Maďarské lidové armády působil mezi lety 1951–1953³². Přesné časové vymezení jeho zaměstnání v Divadle mládeže se mi dohledat nepodařilo, ale v učebnici „Literatura pro 4. ročník středních škol“ je uvedeno, že Örkény pracoval jako dramaturg

²⁵KUPCOVÁ, Helena. Literární Evropou II: 20. století. Praha: Literární akademie, 2010. Str. 295. ISBN 978-80-86877-52-5.

²⁶ VALENTOVÁ, Anna: Tvůrce maďarské groteskní miniatury (doslov k „Minutovým groteskám“). In: ÖRKÉNY, István. Minutové grotesky. Praha: Odeon, 1984. Str. 200.

²⁷ Tamtéž.

²⁸ NAVRÁTIL, Milan: Několik odstavců doslovem (doslov k „Třináctému zpěvu“). In: ÖRKÉNY, István. Třináctý zpěv. Praha: Volvox Globator, 1999. Str. 330. ISBN 80-7207-224-2.

²⁹ Tamtéž.

³⁰ Tamtéž.

³¹ VALENTOVÁ, Anna: Tvůrce maďarské groteskní miniatury. In: ÖRKÉNY, István. Minutové grotesky. Praha: Odeon, 1984. Str. 200.

³² KOPÁČOVÁ, Ludmila, ed. Slovník světových dramatiků: maďarští autoři. Praha: Divadelní ústav, 1972. Str. 69.

v letech 1949–1953.³³ Můžeme z toho tedy vyvodit, že Örkény v Divadle mládeže pracoval v letech 1949–1950 nebo 1949–1951, a poté přešel do Divadla Maďarské lidové armády.

V roce 1955 obdržel cenu Attily Józsefa.³⁴

V padesátých letech poznamenala Örkényův život další tragická historická událost. Tou bylo maďarské povstání proti sovětské okupaci a nadvládě v roce 1956, které následně bylo potlačeno sovětskou vojenskou intervencí.³⁵ Örkény v této době otevřeně kritizoval komunistickou nadvládu, kvůli čemuž nesměl v letech 1956–1960 publikovat.³⁶

Zatímco maďarské literárně kritické a literárně vědecké kruhy o Örkényovi věděly a sledovaly ho již od doby jeho začátků, skutečný rozmach jeho tvorby probíhal až v šedesátých a sedmdesátých letech, kdy se Örkény dostal do povědomí širší čtenářské veřejnosti.³⁷ V tomto období vznikla kromě jiného také jeho nejznámější a nejpopulárnější díla, jakými jsou například hry „Kočičí hra“ a „Rodina Tótů“. K těmto konkrétním literárním textům a především k jejich recepci v českém kulturním prostředí se ještě později vrátím a budu jim věnovat podrobnější pozornost.

„Slovník spisovatelů: Maďarsko“ i „Slovník světových dramatiků: maďarští autoři“ jsou pracemi, které byly vydány na začátku sedmdesátých let. Proto se v nich pochopitelně nemůžeme dočíst o posledních letech Örkényova života; o sklonku života tohoto autora celkově nemáme v českém prostředí dostatečné množství informací. To se týká i jeho úmrtí; ve všech českých člancích, doslovecích i v učebnici, které byly napsané po jeho smrti, se uvádí pouze rok úmrtí, kterým je rok 1979. Místo ani přesné datum ovšem není uvedeno. Internetové zdroje, které jsem navštívila (anglická Wikipedia, český portál databazeknih.cz a anglickojazyčný portál Goodreads), se ale shodují v tom, že zemřel 24. června 1979 v Budapešti. S určitou dávkou opatrnosti zde proto tuto informaci uvádím, ale žádné jiné informace o posledních letech Örkényova života uvádět nebudu, protože se mi nepovedlo je pevně podpořit knižním zdrojem.

³³ ANDREE, Lukáš et al. Literatura pro 4. ročník středních škol. Brno: Didaktis, 2010. Str. 71. ISBN 978-80-7358-149-7.

³⁴ RÁKOS, Petr, ed. a kol. Slovník spisovatelů. Maďarsko. Praha: Odeon, 1971. Str. 264. Pro úplnost ještě upřesňuji, že István Örkény později obdržel ještě další dvě literární ceny: opět cenu Attily Józsefa v roce 1967 a v roce 1973 Kossuthovu cenu. V českých paratextech se tato informace nevyskytuje, obdržela jsem ji při konzultaci s Mgr. Martou Pató, PhD; uvádím tuto informaci pouze takto okrajově.

³⁵ KUPCOVÁ, Helena. Literární Evropou II: 20. století. Praha: Literární akademie, 2010. Str. 295. ISBN 978-80-86877-52-5.

³⁶ ANDREE, Lukáš et al. Literatura pro 4. ročník středních škol. Brno: Didaktis, 2010. Str. 71. ISBN 978-80-7358-149-7.

³⁷ VALENTOVÁ, Anna: Tvůrce maďarské groteskní miniatury. In: ÖRKÉNY, István. Minutové grotesky. Praha: Odeon, 1984. Str. 197 a 201.

Už z citované věty napsané Helenou Kupcovou „Jeho život jako by ztělesňoval těžké dějiny Maďarska“ lze zachytit přinejmenším část obrazu Örkényova života, jak byl modelován v českém kontextu. Život Istvána Örkénye je v českých zdrojích pevně navázán na „velké dějiny“ světa a jeho národa – na to, jak se ho dotkly události druhé světové války a poválečné události v Maďarsku. Vyzdvihována je také inspirace, kterou si Örkény vzal z těchto historických událostí; Örkény přitom nepíše o „velkých dějinách“, ale vykresluje právě to, jaké měly dějinné události dopad na běžného člověka. Dalším důležitým bodem Örkényova života, který je v českých slovnících vyzdvihován, je také jeho pozice dramaturga v divadle. Tento fakt je podle mého názoru dalším dílkem obrazu Örkénye jako muže spojeného s divadlem a autora divadelních her.

Pak je tu otázka ocenění, kterého, potažmo kterých, se Örkényovi dostalo. V českých slovnících a paratextech je někdy uvedená krátká zmínka o tom, že Örkény získal cenu Attily Józsefa v roce 1955 (ocenění z roku 1967 se nezmiňuje), ale obvykle není specifikované, za které ze svých děl. V některých textech o Örkényovi je tato informace zcela ponechaná stranou. Zdá se, že zmínka o ceně Attily Józsefa se objevuje spíše s účelem naznačit čtenáři, že se jedná o „vhodného“, prorežimního autora. Kossuthovu cenu pak István Örkény dostal až po vydání „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ a „Slovníku světových dramatiků“, proto v těchto slovnících samozřejmě nemohla být zmíněná. Možná je proto čas na nové, rozšířené vydání podobných slovníků, která by doplnila chybějící informace.

2. 2. Krátký průřez prozaickou tvorbou Istvána Örkénye

Nyní se zaměřím na shrnutí prozaické tvorby Istvána Örkénye. Stále přitom s využitím českojazyčných zdrojů a s důrazem na tituly, které vyšly v českém překladu, a proto se podílejí na formování tváře Istvána Örkénye v českém kulturním kontextu. Tituly, které zatím nebyly přeloženy do češtiny, zmiňuji spíše okrajově a v celkovém kontextu jeho tvorby.

Jak už bylo řečeno výše, literární počátky Istvána Örkénye jsou spojené s meziválečným obdobím, kdy byly jeho povídky publikovány časopisecky. Örkényova první sbírka „Tengertánc“ pak vyšla v roce 1941. Nedlouho poté jeho publikační činnost narušila válka, jeho působení na východní frontě a následné sovětské zajetí. „Po návratu domů své zážitky z válečných let vypsals v bezprostředních memoárových črtách „Než jsme dospěli až sem“ (Amíg ide juttotunk, 1946) a „Lidé z lágrů“ (Lágerek népe, 1947).³⁸

³⁸ Tamtéž, strana 200.

Do období padesátých let spadají romány „Manželé“ (Házastársak, 1951) a „Těžké dny“ (Nehéz napok, 1957)³⁹ a zejména sbírka povídek „Ve sněhové bouři“ (Hóviharban, 1954), za kterou byl Örkény oceněn cenou Attily Józsefa v roce 1955.⁴⁰

Jedním z rysů, který je pro Istvána Örkénye jakožto literáta charakteristický, je přepracování některých děl, která původně vznikla jako prozaické texty, do podoby dramatu. To byl případ například „Rodiny Tótů“ (Tótek), která vyšla nejprve ve sbírce „Novomanželé na mucholapce“ (Nászutaskok a légypapíron, 1967)⁴¹ ve formě psychologické novely vracející se časově do doby druhé světové války. Větších úspěchů ovšem dosáhlo až dramatické zpracování „Rodiny Tótů“, které si v sobě zachovalo psychologicky tíživý a morálně temný odstín. Podobnou historii měla také „Kočičí hra“ (Macskajáték), která původně vznikla jako filmový scénář, později byla přepracovaná do formy novely a nakonec byla dramatizována.

Z období šedesátých let pocházejí také sbírky „Kněžna Jeruzalémská“ (1966) a „Minutové grotesky“ (1968)⁴². Právě sbírka „Minutové grotesky“ přeložená Annou Valentovou se stala prvním souborem Örkényových krátkých próz, který vstoupil do českého kulturního a literárního prostředí; poprvé byla v češtině vydaná v roce 1978 v nakladatelství Odeon. Následovala „Kočičí hra“, titul, který obsahuje české překlady novel „Kočičí hra“, „Rodina Tótů“ a „Gloria“. Tento titul vyšel v Lidovém nakladatelství a překladatelkou byla opět Anna Valentová.

Jen okrajově pak můžu zmínit krátký román „Výstava růží“ (v originále vyšel 1977), který vyšel v časopise „Světová literatura“ v čísle 6/1980 v překladu Kateřiny Pošové. „Výstava růží“ však v českém kulturním prostředí dosud větší známosti nedošla.

István Örkény byl na poli své prozaické tvorby stále stejně aktivní i s příchodem sedmdesátých let. Ke konci svého života pak uspořádal dvousvazkový soubor „Novellák“, do kterého zahrnul průřez celou svou prozaickou tvorbou.⁴³ Tento soubor byl pak vydán po Örkényově smrti.

Obdobným souborem je v českém literárním prostředí „Třináctý zpěv“, vydaný novějším, porevolučním nakladatelstvím Volvox Globator. „Třináctý zpěv“ je souborem překladů povídek Istvána Örkénye, který je strukturován jako průřez Örkényovou tvorbou v oblasti

³⁹ RÁKOS, Petr, ed. a kol. Slovník spisovatelů. Maďarsko. Praha: Odeon, 1971. Str. 265.

⁴⁰ VALENTOVÁ, Anna: Tvůrce maďarské groteskní miniatury. In: ÖRKÉNY, István. Minutové grotesky. Praha: Odeon, 1984. Str. 200.

⁴¹ Tamtéž, str. 201.

⁴² Tamtéž, str. 200-201.

⁴³ NAVRÁTIL, Milan: Několik odstavců doslovem. In: ÖRKÉNY, István. Třináctý zpěv. Praha: Volvox Globator, 1999. Str. 327. ISBN 80-7207-224-2.

krátkých próz, od jeho literárních počátků do posledních let jeho tvorby. Je pečlivě rozdělen nejen časově, ale také tematicky, obsahuje například oddíl s všeřikajícím názvem *Pocta Kafkovi*. Sbíрка kratších próz „Třináctý zpěv“ je ovšem – jak je uvedeno v doslovu⁴⁴ – zhruba polovičního rozsahu oproti Örkényem vytvořenému souboru „Novellák“.

Když si tyto informace srovnáme a shrneme, můžeme konstatovat, že větší část Örkényovy prozaické tvorby zatím zůstala nepřeložená. To je dalším důkazem faktu, že je autor v kontextu českého kulturního okruhu dosud vnímán především jako dramatik a jeho dramatická tvorba si získává hlavní díl pozornosti.

2. 3. Maďarský termín „novellák“ a české termíny „povídka“ a „novela“: konfrontace pojmů

Na tomto místě na chvíli ustoupím od shrnutí Örkényovy tvorby a přejdu k žánrovému pojmosloví. V tomto případě se pokusím popsat pojmy „novellák“, „povídka“ a „novela“ a odlišnosti mezi nimi, porovnat je a poukázat na význam těchto rozdílů v rámci kulturního transferu.

V českém literárně kulturním prostředí jsou pojmy „povídka“ a „novela“ důsledně odděleny. Pod pojmem „novela“ si český recipient literárního textu představí kratší prozaický text, který sleduje jednu dějovou linii, má údernou pointu a mívá překvapivé rozuzlení. Délkou se obvykle řadí kamsi do prostoru mezi román a povídku. „Poetický slovník“ Tibora Zilky pak novelu charakterizuje jako „epický žánr prózy středního rozsahu, tvořící mezistupeň v porovnání s malou (bajka, anekdota, vtip) a velkou epikou (román). Má přesně vymezenou kompozici bez větších odklonů od ústřední dějové linie, potlačují se přitom opisné složky, epizody a digrese. (...) N. má blíže k dramatickému textu i svojí dobře připravenou, ale nanejvýš neočekávanou pointou, stručností, úsporností výrazu, zkratkovitostí.“⁴⁵

Jako příklad děl, které v českém literárně kulturním prostředí vnímáme jako „typickou novelu“, můžu uvést například „Smrt v Benátkách“ Thomase Manna nebo „Starce a moře“ Ernesta Hemingwaye. Z českých autorů a děl mě napadá především Bohumil Hrabal a jeho „Ostře sledované vlaky“.

„Povídka“ sice s „novelou“ sdílí zaměření na jednu hlavní dějovou linii, ale není tak výrazně vypointovaná ani v sobě obvykle nenese patrnější snahu čtenáře překvapit. Tibor Zilka ze svého

⁴⁴ Tamtéž, str. 327.

⁴⁵ ZILKA, Tibor. Poetický slovník. Bratislava: Tatran, 1984. Str. 260–261. Jedná se o slovensky psaný slovník literární terminologie; pro účely této práce citovanou pasáž přeložila Markéta Blažková.

srovnání povídky a novely vyvozuje, že „v porovnání s novelou se /povídka/ vyznačuje klidnějším popisem děje, menší intenzitou dramatickosti a napínavostí“.⁴⁶

Pro český literární provoz je také typické, že novely vycházejí samostatně či v menších souborech, zatímco povídky bývají uspořádány do sbírek o větším počtu povídek. Například výše uvedená novela „Ostře sledované vlaky“ je vydávaná samostatně. Příkladem souborného vydávání povídek jsou pak sbírky „Povídky z jedné kapsy“ a „Povídky z druhé kapsy“ Karla Čapka a hned několik souborných vydání krátkých textů Franze Kafky. Dílo Franze Kafky nakonec vyšlo souborně; v této edici byly všechny Kafkovy povídky uspořádány do tří svazků.

Naopak v maďarském literárně-kulturním prostředí podobná ostrá hranice neexistuje. Využívá se termín „novellák“, do češtiny překládaný jako novely, který si maďarský recipient literárního textu spojuje jak s útvarem, který je v češtině charakterizován jako novela, tak i s útvarem povídky. Do sbírek povídek v maďarském literárním provozu pak bývají zařazovány jak „povídky“, tak „novely“, maďarský literát ani čtenář mezi těmito pojmy nevnímají rozdíl.⁴⁷

Na tomto příkladu můžeme jasně ilustrovat jeden z příkladů vzniků konotací v určitých jazykových a kulturních oblastech, kdy se významy slov mezi jednotlivými jazyky mohou výrazně lišit. Můžeme si na něm všimnout také možnosti způsobu, jak kulturní transfer s těmito omezeními pracuje a vypořádává se s nimi. Originální název sbírky krátkých grotesek, která Örkényovi poprvé vyšla v roce 1968, je „Egyperces novellák“, což by do češtiny mohlo být přeloženo doslova jako „Novely na minutu“.⁴⁸ V překladu Anny Valentové se tento název, který by mohl být pro laického čtenáře hůře pochopitelný, změnil na „Minutové grotesky“⁴⁹, který lze zhodnotit jako pro český kulturní kontext přesnější a pro čtenáře snad i srozumitelnější. Samotná Valentová ve svém doslovu nepředkládá jasný argument, proč se rozhodla pro tento název, a více se soustředí na charakteristiku Örkényových groteskních miniatur. Podrobněji se tomuto doslovu budu věnovat v páté kapitole této práce.

2. 4. Krátký průřez dramatickou tvorbou Istvána Örkénye

⁴⁶ Tamtéž, str. 262. Citovanou pasáž pro účely této práce přeložila Markéta Blažková.

⁴⁷ NAVRÁTIL, Milan: Několik odstavců doslovem. In: ÖRKÉNY, István. Třináctý zpěv. Praha: Volvox Globator, 1999. Str. 327. ISBN 80-7207-224-2.

⁴⁸ RÁKOS, Petr, ed. a kol. Slovník spisovatelů. Maďarsko. Praha: Odeon, 1971. Str. 264.

⁴⁹ Viz doslov Valentové k „Minutovým groteskám“: „V prvním českém výboru Örkényových krátkých próz, který jsme nazvali Minutové grotesky...“ In: ÖRKÉNY, István. Minutové grotesky. Praha: Odeon, 1984. Str. 198.

Nyní se vrátím ke kratšímu shrnutí Örkényovy literární tvorby; tentokrát se zaměřím na dramatický okruh jeho textů. I na tomto místě se soustředíuji především na ty hry, které vyšly v českém překladu a podílely se na utváření české tváře Istvána Örkénye.

Počátky Örkényovy dramatické tvorby spadají již do konce čtyřicátých let: řadí se sem „Lakomec“ (Zsugori, 1947, podle Moliérova „Lakomce“), „Voroněž“ (Voronyezs, 1948) či „Palác Zichyů“ (A Zichy palota, 1949).⁵⁰ Tyto hry zatím do češtiny přeloženy nebyly, zmiňuji je spíše v rámci zařazení Örkényovy tvorby do určité „časové linie“.

Skutečný rozmach Istvána Örkénye jakožto dramatika přichází teprve později, během šedesátých a sedmdesátých let. Jak bylo již uvedeno výše, jeho nejvýznamnější dramatické práce, které získaly výrazný ohlas i mimo maďarské kulturní prostředí, byly původně napsány jako novely během šedesátých let – „Rodina Tótů“ a „Kočičí hra“. Zejména pak „Kočičí hra“ ve své zdramatizované podobě (česky 1972, překlad František Stier a Ida de Vries, vydalo nakladatelství Dilia) získala v širším českém kulturním prostoru velkou pozornost a významně se podílela na rozšíření povědomí o Istvánu Örkényovi a jeho zakotvení v českém kulturním kontextu.

Hry „Hledání klíčů“ (česky 1977, poprvé vyšlo 1975; překlad František Stier a Ida de Vries, vydalo nakladatelství Dilia), „Rodina Tótů“ (poprvé česky v Stierově překladu 1970, později v jiném překladu Jiřího Daňka a úpravě Ivo Krobota 1982, vyšlo tamtéž) a „Scénář“ (česky 1990, překlad Kateřina Pošová, vyšlo tamtéž) následně pozici Istvána Örkénye jako význačného autora tragikomických her ještě dále upevnily. Zejména „Rodina Tótů“ si získala v českém kulturním prostředí silnou pozici a dosáhla skoro takové proslulosti jako „Kočičí hra“.

V případě hry „Scénář“ považuji za nutné poznamenat, že ve „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“, „Slovníku světových dramatiků“ ani v jiných českých odborných publikacích se mi nepovedlo dohledat rok, kdy vyšel „Scénář“ v maďarském originále. V revue „Světová literatura“, číslo 6/1980, je ale uvedeno, že „Scénář“ vznikl až na samém konci života Istvána Örkénye, kdy už byl tak slabý, že musel „Scénář“ diktovat své ženě, protože sám ani neudržel pero.⁵¹ To potvrzuje moji předchozí domněnku ohledně období vzniku „Scénáře“.

⁵⁰ KOPÁČOVÁ, Ludmila, ed. *Slovník světových dramatiků: maďarští autoři*. Praha: Divadelní ústav, 1972. Str. 69–70.

⁵¹ POŠOVÁ, Kateřina. Literatura pro dospělé. Jedná se o úvod Kateřiny Pošové k překladu Örkényova krátkého románu „Výstava růží“, který vyšel v časopise „Světová literatura“. In: Světová literatura: revue zahraničních literatur. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění, Číslo 6/1980, ročník 25, str. 117. ISSN 0039-7075.

3. Zařazení Istvána Örkénye do českých slovníků

Snažíme-li se popsat a charakterizovat způsob zakotvení autora v určitém literárně kulturním prostředí, jako jeden z cenných zdrojů nám můžou posloužit slovníky zaměřené na cizojazyčnou a světovou literaturu a literární kulturu. Výběr informací, která obsahují slovníková hesla, a jejich recepce autora či jeho vybraných děl jsou součástí recepčního okruhu literární vědy a dávají badateli první představu o širší literárně vědné recepci autora, kterého badatel sleduje. V této kapitole se proto zaměřuji slovníková hesla věnovaná Istvánu Örkényovi a snažím se nabídnout jejich charakteristiku a vzájemné porovnání.

3. 1. Slovník spisovatelů. Maďarsko.

„Slovník spisovatelů. Maďarsko“ (1. vyd., r. 1971) je biograficko-bibliografický svazek, který zpracovává úvod do maďarské literatury a přehled jejích dějin. Přináší přehled maďarské literatury, jejího literárního a literárně-kulturního provozu a významných osobností, které se na onom literárním a literárně-kulturním provozu podílely. Vyšel v nakladatelství Odeon, které v předrevolučním období publikovalo obdobné svazky zaměřené na další světové literatury: „Slovník spisovatelů. Jugoslávie“, „Slovník spisovatelů. Sovětský svaz“, „Slovník spisovatelů. Spojené státy americké“, „Slovník spisovatelů. Polsko“, „Slovník spisovatelů: Asie a Afrika“ a několik dalších.

Hesla ve „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ seřazená podle abecedy. Tento slovník zpracoval kolektiv autorů pod vedením významného hungaristy a překladatele Petra Rákose (1925–2002).

Heslo ve „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ zabývající se Istvánem Örkényem vytvořila Božena Somogyiová. Toto heslo má standardní rámeček. Na prvním místě stojí biografické údaje: „ÖRKÉNY, István, 5. 4. 1912 Budapešť, dramatik a prozaik.“⁵² Vzhledem k tomu, že bylo toto slovníkové heslo zpracované ještě za Örkényova života, není v něm uveden rok jeho úmrtí.

Následně je István Örkény zařazen do literárněkulturního kontextu: heslo ho popisuje jako člena okruhu kolem „Szép Szó“ a „jiných urbánních časopisů“, přičemž přikládá odkaz na samostatná hesla věnovaná časopisu „Szép Szó“ a pojmu „urbánní“.⁵³ Spojitost „Szép Szó“

⁵² RÁKOS, Petr, ed. a kol. Slovník spisovatelů. Maďarsko. Praha: Odeon, 1971. Str. 264.

⁵³ Tamtéž. Pojem „urbánní“ je pak v samostatném hesle definován jako proud spisovatelů, kteří jsou svou tematickou volbou zaměřeni na městskou a velkoměstskou kulturu a životní styl, a charakterizuje je také buržoazně demokratické myšlení (tamtéž, str. 353). „Urbánní časopisy“ jsou tedy takovými periodiky, které sdružují okruh urbánně zaměřených spisovatelů.

s Attilou Józsefem na tomto místě není uvedena; až v samostatném hesle týkajícím se časopisu „Szép Szó“ je Attila József uvedený jako jeden z jeho zakladatelů (spoluzakladatelem byl Pál Ignotus).⁵⁴ Informace o spojitosti Attily Józsefa, Istvána Örkénye a časopisu „Szép Szó“ se také objevuje v doslovu Anny Valentové k „Minutovým groteskám“.⁵⁵

Božena Somogyiová dále zmiňuje dramaturgické působení Istvána Örkénye v Divadle mládeže a Divadle Maďarské lidové armády; nicméně neuvádí konkrétní časové vymezení těchto období.⁵⁶ Ještě stručně zmiňuje, že Örkény byl v roce 1955 vyznamenán literární cenou Attily Józsefa,⁵⁷ a dále už se Örkényovým životopisným údajům nevěnuje. Nepřináší například informace o zákazu publikování, který Örkénye postihl v roce 1956, a celkově se nevěnuje jeho následným osudům. To považuji za příklad strategie normalizační literární vědy: István Örkény je vyzdvihnut jako režimem oceněný, tedy „vhodný“ autor, a zmínky o pozdějším zákazu publikování jsou v rámci této strategie vynechány.

O něco větší pozornost pak Božena Somogyiová věnuje kratší charakteristice umělecké tvorby Istvána Örkénye. Ta začíná těmito slovy: „Prvé povídky nesou stopy surrealismu, jsou stavěny na bizarní tematice.“⁵⁸ V dalším období pak v Örkényově tvorbě převládly zážitky z období války a z osvobození; nicméně žádná možná konkrétní inspirace, například sovětské zajetí, tu zmíněná není.⁵⁹ Tato část hesla je pak zakončena označením Örkényova literárního projevu jako „kultivovaného“ a vyzdvihnutím charakteristik jeho literárních textů, které autor hesla považoval za důležité: ironie, výsměšný osten a fakt, že se do popředí vedle dělnictva dostává také inteligence.⁶⁰ Jde o obecnější charakteristiku Örkényova literárního výrazu, která není podložena recepcí konkrétního díla, což je pochopitelné vzhledem k charakteru tohoto textu.

Heslo je zakončené bibliografickým seznamem, které shrnuje tvorbu Istvána Örkénye podle časové posloupnosti i podle druhu literárního textu. Na prvním místě je uvedený originální maďarský název literárních textů, v závorce pak rok vydání (v Maďarsku) a český překlad názvu.⁶¹ V tomto přehledu si lze všimnout jednoho zajímavého bodu: Uvádí se zde dvě dramata Istvána Örkénye: „Voroněž“ (1948) a „Rodina Tótů“ (1967). „Kočičí hra“ zatím mezi dramaty uvedena není; tato informace nám pomáhá zasadit si převedení „Rodiny Tótů“ a „Kočičí hry“

⁵⁴ Tamtéž, str. 325.

⁵⁵ VALENTOVÁ, Anna. Tvůrce maďarské groteskní miniatury. In: ÖRKÉNY, István. Minutové grotesky. Praha: Odeon, 1984. Str. 200.

⁵⁶ RÁKOS, Petr, ed. a kol. Slovník spisovatelů. Maďarsko. Praha: Odeon, 1971. Str. 264.

⁵⁷ Tamtéž, str. 264.

⁵⁸ Tamtéž, str. 264.

⁵⁹ Tamtéž, str. 264.

⁶⁰ Tamtéž, str. 264.

⁶¹ Tamtéž, str. 264.

do jejich dramatické podoby do řekněme „časové linie“. Můžeme z toho vyvodit, že „Rodina Tótů“ byla zdramatizována dříve než „Kočičí hra“.

Heslo věnované Istvánu Örkényovi ve „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ je možné shrnout jako velmi stručné obeznámení zájemce s tehdy současným autorem, jeho tvorbou a některými charakteristikami jeho literárních textů. Zařazená je také zmínka o Örkényově literárním ocenění, není ale uvedeno, za který literární text jej dostal.

3. 2. Slovník světových dramatiků: maďarští autoři

„Slovník světových dramatiků: maďarští autoři“ (1. vyd., r. 1972; od této chvíle uvádím zkráceně jako „Slovník světových dramatiků“) je dalším biograficko-bibliografickým svazkem, který se zaměřuje na předložení přehledu maďarské literární tvorby. O jeho zpracování se postarala divadelní teoretička, divadelní kritička a překladatelka Ludmila Kopáčová (1928–2006), která také vypracovala všechna hesla uvedená v tomto slovníku. Tento svazek se, jak již název napovídá, soustředí výhradně na shrnutí a přiblížení dramatické tvorby maďarských autorů, jejichž hesla jsou uspořádána v abecedním pořádku. István Örkény je proto do tohoto svazku zahrnutý výlučně v kontextu své dramatické tvorby.

Heslo Istvána Örkénye ve „Slovníku světových dramatiků“ opět odpovídá standardní koncepci slovníkových hesel. Začíná těmito slovy: „Örkény, István /örkéň ištván/, 5. 4. 1912 Budapešť; spisovatel, dramatik.“⁶² Zde si můžeme povšimnout odlišnosti koncepce „Slovníku světových dramatiků“ oproti koncepci „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“: hesla ve „Slovníku světových dramatiků“ jsou opatřena návodem, jak jména maďarských dramatiků správně vyslovit. Naopak „Slovník spisovatelů. Maďarsko“ tak podrobné pokyny týkající se výslovnosti neobsahuje. Pouze stručně vyzdvihuje výrazné rozdíly ve výslovnosti mezi češtinou a maďarštinou.⁶³

„Slovník světových dramatiků“ vyšel krátce po „Slovníku spisovatelů: Maďarsko“, tedy také za života Istvána Örkénye, proto i „Slovník světových dramatiků“ uvádí pouze datum Örkényova narození.

⁶² KOPÁČOVÁ, Ludmila, ed. Slovník světových dramatiků: maďarští autoři. Praha: Divadelní ústav, 1972. Str. 69.

⁶³ RÁKOS, Petr, ed. a kol. Slovník spisovatelů. Maďarsko. Praha: Odeon, 1971. Str. 381.

Další shodný rys mezi těmito slovníkovými hesly spočívá v uvedení krátké zmínky o tom, že původní Örkényovo povolání je inženýr chemie.⁶⁴ Heslo v „Slovníku světových dramatiků“ dále uvádí, že Örkény „již před válkou spolupracoval s některými časopisy“⁶⁵, nespecifikuje ale, o které časopisy se konkrétně jednalo. To ovšem, vzhledem k zaměření tohoto slovníku na dramatickou tvorbu, nepovažuji za žádné zásadní opomenutí. Vzhledem k tomu, že „Slovník spisovatelů. Maďarsko“ se o Örkényovu vztahu k časopiseckému poli zmiňuje o něco více, lze usoudit, že buď Örkényovo heslo v „Slovníku světových dramatiků“ vycházelo přinejmenším zčásti z informací obsažených ve „Slovníku spisovatelů: Maďarsko“, nebo měly oba slovníky minimálně jeden stejný zdroj informací.

Kopáčová o Istvánu Örkényovi dále uvádí, že se po válce stal dramaturgem Divadla mladých⁶⁶ – ovšem podobně jako Božena Somogyiová v příslušném hesle ve „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ blíže nespecifikuje, v jakém časovém rámci v tomto divadle působil. Na rozdíl od „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ zde ale nalezneme konkrétní vymezení období, kdy byl István Örkény dramaturgem Divadla maďarské armády: šlo o léta 1951–1953.⁶⁷

Ani Kopáčová se ve svém slovníku podrobněji nezabývá událostmi v životě Örkénye, s výjimkou výše uvedeného shrnutí a stručné informace, že v roce 1955 získal cenu Attily Józsefa.⁶⁸

Následuje stručná charakteristika Örkényovy dramatické tvorby: Kopáčová uvádí, že „dramatickou tematiku čerpá z válečného období, z vlastních zkušeností na sovětské frontě a ze zajetí“.⁶⁹ Na rozdíl od hesla o Örkényovi ve slovníku maďarských spisovatelů se zde tedy objevuje zmínka o Örkényových osudech za druhé světové války a o jejich vlivu na Örkényovu pozdější literární tvorbu.

Za další důležité rysy literární tvorby Istvána Örkénye považuje Kopáčová satiru, ironii, kultivovanost a „jazykovou čistotu“; reflektuje ho jako autora, který „dovede několika slovy vytvořit dramatické napětí.“⁷⁰

Následuje už pouze bibliografický průřez Örkényovou dramatickou tvorbou, který je členěný podle období vzniku her, od druhé poloviny čtyřicátých let do roku 1972. Hry jsou zaznamenány nejdříve pod maďarským názvem, v závorce následuje rok vydání a český

⁶⁴ KOPÁČOVÁ, Ludmila, ed. Slovník světových dramatiků: maďarští autoři. Praha: Divadelní ústav, 1972. Str. 69.

⁶⁵ Tamtéž, str. 69.

⁶⁶ Tamtéž, str. 69.

⁶⁷ Tamtéž, str. 69.

⁶⁸ Tamtéž, str. 69.

⁶⁹ Tamtéž, str. 69.

⁷⁰ Tamtéž, str. 69.

překlad názvu. V tomto soupisu již figuruje „Kočičí hra“, u které je datována česká inscenace: jde o rok 1972.⁷¹ Tím se potvrzuje můj předpoklad, že „Kočičí hra“ byla zdramatizována až po dokončení „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“. Hra „Scénář“ přitom uvedená není, což rovněž potvrzuje moji domněnku, že pochází ze sklonku Örkényovy tvorby a v období vydání „Slovníku světových dramatiků“ ještě neexistovala.

„Kočičí hra“ je také jediným Örkényovým dramatem, které Kopáčová podtrhává; podtržené hry jsou ty, které mají oficiální český název a byly v Československu již uvedeny.⁷² V případě českých názvů nepřeložených her se jedná o Kopáčové překlady těchto názvů.⁷³ To také naznačuje počátek fenoménu, kterým se „Kočičí hra“ stala: v krátkém časovém úseku mezi vydáním „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“, ve kterém vůbec nefiguruje, a vydáním „Slovníku světových dramatiků“ byla poprvé uvedená ve své dramatické podobě, pronikla do dalších evropských zemí a kulturních prostředí včetně našeho, a byla uvedena v Československu.

Heslo věnované Istvánu Örkényovi v „Slovníku světových dramatiků“ je možné charakterizovat jako velmi stručné, kratší než v „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“, a vystihující klíčové momenty jeho dramatické tvorby. Reflektuje Örkényův jazykový výraz jako velmi kultivovaný a poukazuje na ironii prostupující jeho literárními texty, což jsou body, ve kterých se shoduje s reflexí Örkénye ve „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“. Charakterizuje jeho tvorbu jako satirickou a odkazuje na důležitost Örkényových válečných prožitků ve vztahu k jeho literární tvorbě. Nezmiňuje se ale již o dalších společenských a společensko-kulturních vlivech na Örkényovu tvorbu a publikační činnost; opět je pomlčeno o zákazu publikování, který Örkénye potkal.

3. 3. Slovník světových literárních děl

Dvousvazkový „Slovník světových literárních děl“ (2. vyd., r. 1989) je slovníkovým souborem zaměřeným na charakterizaci konkrétních literárních textů významných světových autorů. Kolektiv autorů pod vedením významného literárního historika, literárního teoretika, sémiologa, překladatele a autora beletrie Vladimíra Macury (1945–1999) si stanovil za cíl zahrnout do tohoto slovníku především ty literární texty od světových autorů, které měly

⁷¹ Tamtéž, str. 69–70.

⁷² Tamtéž, str. 6 a 70.

⁷³ Tamtéž, str. 6.

výrazný vliv na české kulturní prostředí.⁷⁴ Zahrnuje literární texty jak prozaické, tak básnické a dramatické, a řadí je abecedně podle jména autora.

Hlavním předmětem hesel je tedy kratší rozbor vybraného díla; autoři slovníku si dali za cíl poskytnout informace o žánru, směrovém zařazení díla, zařazení díla do národního kontextu a jeho charakteristiku.⁷⁵ Další díla autora ani bližší informace o něm zde nejsou uvedeny. Ačkoliv tento slovník vyšel až s odstupem po smrti Istvána Örkénye, autoři nezahrnují u něj ani u jiných autorů informace o roku či přesném datu narození a úmrtí. Mým jediným zdrojem pro údaj o datu Örkényova úmrtí tak zůstávají různé paratexty.

„Slovník světových literárních děl“ je velmi rozsáhlou prací, do jejíhož druhého svazku se dostal také István Örkény. Jeho tvorbu zde reprezentuje „Kočičí hra“; tento výběr sám o sobě vypovídá o faktu, že v českých literárněkritických i kulturních kruzích je István Örkény známý a ceněný především jako výrazný autor dramatických textů. Další informací, kterou nám tento výběr poskytuje, je potvrzení důležitosti „Kočičí hry“ v českém kulturním kontextu. Tímto zařazením získal Örkény také v českém literárněvědeckém prostředí pozici v literárním kánonu maďarských spisovatelů.

Autorem hesla věnovanému Örkényovi a zejména jeho „Kočičí hře“ je historik a divadelní kritik Jan Pömerl (1946–2010). Okrajově v něm zmiňuje, že „Kočičí hra“ byla původně napsaná ve formě novely, ale jeho hlavním zájmem je charakterizace „Kočičí hry“ jako dramatu.

Hesla v „Slovníku světových literárních děl“ jsou pojatá, podle potřeb tohoto slovníku, jinak než v předchozích dvou sledovaných slovnících. Örkényovo heslo zde začíná takto: „Örkény, István: Kočičí hra.“⁷⁶ Následuje původní maďarský název hry a rok její první inscenace – rok 1970.⁷⁷

Po tomto úvodu Jan Pömerl přistupuje k avizované bližší charakteristice „Kočičí hry“. Uvádí ji jako „jedno z nejúspěšnějších děl současné maďarské dramatické tvorby.“⁷⁸ V jeho reflexi je „Kočičí hra“ groteskou monologického rázu. Odkazuje také na autorský peritext Istvána Örkénye, na předmluvu ke „Kočičí hře“, kde Örkény artikuluje své přání, aby byla „Kočičí hra“ plynule a dynamicky, takřka jako jedna dlouhá věta, neustávající dialog hlavní hrdinky Erži

⁷⁴ MACURA, Vladimír a kol. Slovník světových literárních děl. Praha: Odeon, 1989. Svazek 1, str. 10. ISBN 80-207-0004-8.

⁷⁵ MACURA, Vladimír a kol. Slovník světových literárních děl. Praha: Odeon, 1989. Svazek 1, str. 11. ISBN 80-207-0004-8.

⁷⁶ MACURA, Vladimír a kol. Slovník světových literárních děl. Praha: Odeon, 1989. Svazek 2, str. 108. ISBN 80-207-0004-8.

⁷⁷ Tamtéž, str. 108.

⁷⁸ Tamtéž, str. 108.

Orbánové prakticky s celým světem.⁷⁹ V ohledu tomto si Pömerl všímá jisté podobnosti mezi koncepcí „Kočičí hry“ a koncepcí rozhlasových dramát.⁸⁰

Jako hlavní témata „Kočičí hry“ pak Pömerl charakterizuje ztvárnění životů obyčejných lidí v Maďarsku v letech 1950–1970, stárnutí a vyrovnávání se se stářím a snahu o udržení komunikace stárnoucích a starých lidí se svým okolím.⁸¹

Pömerl také shrnuje hlavní body dějové linie „Kočičí hry“ a charakterizuje Erži Orbánovou jako člověka, který prožívá svůj život naplno. Podle něj se Erži „rve o své právo na citově bohatý život jako kočka“.⁸² Vyzdvihuje také, že Erži sice zdánlivě prožívá situace, které jsou soukromého charakteru, ale v jejím případě je soukromý ráz pouze zdánlivý: „sice prožívá své soukromé problémy, ale prožívá je v konkrétní sociální a polit. situaci země, ve které se narodila, prožila celý svůj život a ve které chce také zemřít. Tvrzení maď. kritiky o tom, že dílo je výrazně polit. dramatem, tedy není nijak nadsazené.“⁸³

V další části hesla se Pömerl věnuje krátké charakteristice ohlasů, kterých se „Kočičí hra“ dočkala. Poukazuje na mimořádný úspěch „Kočičí hry“, kterého se dočkala mezinárodně, a její úspěch napříč různými kulturními prostory interpretuje jako zásluhu humanismu, který je podle jeho názoru z „Kočičí hry“ patrný.⁸⁴ Současně však dodává, že úspěch inscenací tohoto dramatu stojí na správném výběru herečky, která ztvárnila Erži Orbánovou, a na její schopnosti ztvárnit její příběh jako živý boj života se smrtí.⁸⁵ Poukazuje také na konkrétní příklad takového úspěchu v českém kulturním prostředí: herečka Dana Medřická ztvárnila roli Erži Orbánové natolik excelentně, že inscenace „Kočičí hry“ v Národním divadle dosáhla v letech 1974–1983 více než čtyř set repríz.⁸⁶

V závěru Pömerl stručně informuje o dataci překladu dramatinizované „Kočičí hry“ a jejích překladatelích a poskytuje také průřez inscenací v českém kulturním prostředí.

Heslo věnované „Kočičí hře“ Istvána Örkénye v „Slovníku světových literárních děl“ lze charakterizovat jako výlučně zaměřené na dramatinizovanou podobu tohoto literárního díla; to je ovšem pochopitelné vzhledem k faktu, že právě ona dramatinizace získala „Kočičí hře“ a snad i Örkényovi samotnému mezinárodní proslulost. Význam „Kočičí hry“ Jan Pömerl spatřuje

⁷⁹ Viz Örkény, István: *Kočičí hra: tragikomedie o dvou dějstvích*. Překlad František Stier a Ida de Vries. Praha: Dilia, 1972.

⁸⁰ MACURA, Vladimír a kol. *Slovník světových literárních děl*. Praha: Odeon, 1989. Svazek 2, str. 109. ISBN 80-207-0004-8.

⁸¹ Tamtéž, str. 108–109.

⁸² Tamtéž, str. 109.

⁸³ Tamtéž, str. 109.

⁸⁴ Tamtéž, str. 109.

⁸⁵ Tamtéž, str. 109.

⁸⁶ Tamtéž, str. 109.

v jejím humanistickém rázu, v jejím zakotvení v kontextu tehdejší maďarské sociální a politické situace, tematizaci života maďarského člověka v oné době a boje stáří za plný život a zachování komunikace a spojení se světem.

Srovnání způsobu, jak bylo dílo Istvána Örkénye zařazeno do „Slovníku světových literárních děl“, se způsobem zařazení Örkénye a jeho díla do „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ a „Slovníku světových dramatiků“, je složitější otázkou. Na rozdíl od výše charakterizovaných slovníků, které se zaměřovaly spíše na celkovou základní charakterizaci Örkénye jako tvůrce a jeho dílo zmínily jen zkratkovitě, naopak v kontextu „Slovníku světových literárních děl“ je důraz položen na jedno konkrétní Örkényovo dílo, jeho recepci a stručnou charakterizaci. István Örkény jako autorská osobnost tu není charakterizován, což ani tematická stavba „Slovníku světových literárních děl“ nepředpokládá.

Společnou charakteristikou „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ a „Slovníku světových dramatiků“ je také zaměření na autory jednoho národního a kulturního okruhu. Pozice Istvána Örkénye v těchto slovnících se dá nadneseně vyjádřit jako přirozená; je to maďarský autor píšící maďarsky, proto má své místo ve slovnících zaměřených výlučně na maďarské autory. „Slovník světových literárních děl“ je výrazně odlišný také v tomto ohledu, a nejen tím, že postihuje širší kulturní a národnostní škálu autorů. Jak jsem již zmínila výše, cíl „Slovníku světových literárních děl“ je charakterizovat literární díla, která jsou významná zvláště z hlediska českého kulturního a literárně vědného prostoru, mají na něj nějaký dopad. Z toho plyne, že do této publikace se dostali pouze autoři, kteří byli zhodnoceni jako významní, obzvlášť s přihlédnutím k českému prostředí. Nyní zde uvedu krátký přehled maďarských autorů a jejich děl, kteří mají své místo ve „Slovníku světových literárních děl.“

3. 4. Maďarští autoři ve „Slovníku světových literárních děl“: po boku kterých autorů István Örkény stojí

Maďarských autorů a jejich děl zařazených do „Slovníku světových literárních děl“ je celkem jedenáct. Jedná se následující autory (uvedeno v abecedním pořádku):

Ady, Endre (1877–1919): „Krev a zlato“ (1907)

Arany, János (1817–1882): „Balady“ (1847–1877)

Babits, Mihály (1883–1941): „Kniha Jonášova“ (1938, 1940)

Déry, Tibor (1894–1977): „Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu“ (1971)

Kosztolányi, Deszö (1885–1936): „Krvavý básník Nero“ (1922)
Madách, Imre (1823–1864): „Tragédie člověka“ (1862, insc. 1883)
Móricz, Zsigmond (1879–1942): „Tak se panstvo baví“ (1928)
Németh, László (1901–1975): „Hrůza“ (1947)
Örkény, István (1912–1979): „Kočičí hra“ (1970)
Petöfi, Sándor (1823–1849): „Apoštol“ (1848, 1851)
Szabó, Lörinz (1900–1957): „Šestadvacátý rok“ (1957)

Jaké závěry lze z tohoto seznamu shrnujícího maďarské zastoupení ve „Slovníku světových literárních děl“ vyvozovat? Překládám několik bodů:

1. Všechny literární texty maďarského původu, které byly do „Slovníku světových literárních děl“ zahrnuty, byly vydány v polovině až druhé polovině devatenáctého století a ve dvacátém století; jedná se tedy o novější autory maďarské literatury. István Örkény je pak ze zahrnutých maďarských autorů nejmladší; spolu s Tiborem Dérym je pak autorem prakticky soudobým. Žádná starší maďarsky psaná díla zahrnuta nebyla. Už tento fakt napovídá mnoho o recepci maďarské literatury v českém kulturním prostředí – starší maďarská literatura není středem výraznějšího zájmu v českém kulturním a literárně vědeckém prostředí. Větší význam mají současnější maďarské literární texty, proto autoři „Slovníku světových literárních děl“ vybrali právě ty.
2. Z hlediska literárních žánrů se jedná o velmi vyváženě strukturovaný průřez současnější maďarskou literární tvorbou, která je významná v českém kulturním kontextu. Zastoupeny tu jsou sbírka sonetů („Šestadvacátý rok“), sbírka balad („Balady“), sbírka impresionistických básní („Krev a zlato“), rozsáhlejší básnické skladby („Kniha Jonášova“, „Apoštol“), dramata („Kočičí hra“, „Tragédie člověka“) a romány („Hrůza“, „Krvavý básník Nero“, „Tak se panstvo baví“, „Pomyslná reportáž o americkém pop-festivalu“). „Slovník světových literárních děl“ tak zájemci předkládá široký a vyvážený obraz různých žánrů a útvarů maďarské literatury a jejich zástupců, které se významněji prosadily v českém kulturním kontextu, stejně jako obecně v mezinárodním literárním a kulturním kontextu.

3. Všichni zahrnutí maďarští autoři zde reprezentují svou tvorbu pouze jedním literárním dílem.⁸⁷ Můžeme proto usuzovat, že autoři „Slovníku světových literárních děl“ vnímají vyjmenované maďarské prozaiky, básníky a dramatiky jako tvůrce, kteří do českého a širěji i světového literárně-kulturního prostředí zasáhli méně významně, a vybrali pro svůj slovník to literární dílo, které považují za nejvýznamnější v rámci nejen vědeckého, ale širšího kulturního kontextu. Jak jsem zmínila výše, István Örkény se v českém kulturním kontextu etabloval především jako dramatik, a „Kočičí hra“ si získala nejen svou tematickou hloubkou a propojením lehkosti s tíživostí, ale především svým dramatickým zpracováním mimořádný úspěch. Vysvětlení, proč byla právě „Kočičí hra“ zahrnuta do „Slovníku světových literárních děl“, tedy nemusíme dlouho hledat.
4. Je také možné si povšimnout, že ačkoliv se žánrově se ve „Slovníku světových literárních děl“ objevuje vyvážený a pestrý průřez význačnými maďarskými literárními texty, můžeme spatřit nepřítomnost jednoho prvku, který tu přece jenom schází. Je to prvek genderový: mezi maďarskými autory není zahrnuta jediná žena. Z tohoto hluchého místa můžeme ve vztahu k artikulovaným cílům „Slovníku světových literárních děl“ vyvodit, že pravděpodobně neexistovala autorka, která by se svým významem pro prostředí české literární sféry a literární kultury vyrovnala významům výše jmenovaných autorů.

3. 5. Shrnutí kapitoly: zahrnutí Istvána Örkénye do českých slovníků

István Örkény poprvé pronikal do české literárněkulturní a kulturní oblasti od začátku sedmdesátých let. Stalo se tak skrz „Kočičí hru“, která byla v českém prostředí poprvé inscenovaná v roce 1972; ve stejném roce také vyšla zdramatizovaná verze „Kočičí hry“ v překladu Františka Stiera a Idy de Vries. „Kočičí hra“ brzy po svém prvním uvedení na prknech českých divadel získala rozsáhlejší pozornost v českém kulturním prostředí. Lze tedy považovat za přirozené, že se István Örkény začal poprvé objevovat ve slovníkových přehledech věnovaných maďarské literatuře i světové literatuře vůbec.

Prvním slovníkem, do kterého byl v českém prostředí István Örkény zahrnut, byl „Slovník spisovatelů. Maďarsko“, který vyšel v roce 1971. Heslo věnované Örkényovi pro tento slovník vypracovala Božena Somogyiová. Somogyiová se zaměřila především na zasazení Örkénye do kontextu maďarské literární kultury, což ukázala svým zařazením Örkénye do okruhu autorů

⁸⁷ Srovnej např. s Guillaume Apollinaiem, Novalisem, Adamem Mickiewiczem, Honoré de Balzacem či Williamem Shakespearom; autoři, které na tomto místě uvádím, jsou ve „Slovníku světových literárních děl“ zastoupeni více než jedním svým literárním textem.

kolem časopisu „Szép Szó“ a uvedení jej do kontextu takzvaných „urbánních“ autorů. Nepokusila se ale o větší přiblížení či charakterizaci vlivů společenských událostí, které měly vliv na Örkényovu tvorbu, jenom se krátce dotýká Örkényovy inspirace válečnými a poválečnými prožitky. To je zřejmě ukazatelem strategie normalizační literární vědy; autoři „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ se snažili prezentovat Örkénye jako prorežimního a „vhodného“ autora, proto záměrně zamlčeli např. fakt, že Örkény nesměl v letech 1956–1960.

Stejnou strategii zvolila také Ludmila Kopáčová, která v roce 1972 uspořádala „Slovník světových dramatiků: maďarští autoři“. Kopáčová vyzdvihuje inspiraci, kterou Örkényovi byly jeho zkušenosti ze druhé světové války, a Örkényovu celkovou práci v odvětví divadelního provozu, o Örkényově perzekuci však kvůli cenzuře takticky mlčí. Pokud jde o Örkényovu literární tvorbu, Örkény byl zde zařazen do kontextu maďarské dramatické tvorby.

„Kočičí hra“ poprvé vstoupila do českého literárně kulturního prostředí v roce 1972 a nabyla v něm významu natolik značného, že ji kolektiv autorů zahrnul do „Slovníku světových literárních děl“. Bližší informace o Örkényovi a jeho dalším díle tento slovník neposkytuje; je zaměřený na charakteristiku „Kočičí hry“ a možnou interpretaci tohoto dramatu a jeho výrazných prvků. Autor tohoto hesla Jan Pömerl oceňuje především humanismus, který István Örkény do hry vtiskl, její zakotvení v kontextu poválečné maďarské sociální a politické situace, téma života v tehdejší Maďarsku a stáří, které bojuje za naplněný život a zachování komunikace s okolím. Örkény se v tomto slovníku ocitl po boku deseti dalších významných maďarských literátů, všech z novější dějinné epochy.

Zařazením Istvána Örkénye do „Slovníku světových literárních děl“ bylo dovršeno jeho zakotvení do českého literárněkulturního prostoru a zvýraznění jeho autorského obrazu především z hlediska obrazu dramatika. Örkény jako prozaik neměl tak významnou pozici.

4. Recepce Istvána Örkénye v českých učebnicích a přehledových publikacích

4. 1. Učebnice

Dalším možným ukazatelem zakotvení autora v literárně kulturním prostředí a do velké míry také jeho kanonizace v daném kulturním prostoru je to, zda byl daný autor zařazen do učebnic, případně do jakých a jak. Výběr informací o autorovi a o jeho dílech, která jsou v učebnici uvedena, následně také slouží jako ukazatel recepce autora. Vrhá světlo na takové autory a díla, která byla kriticky uznávána jako dostatečně hodnotná na to, aby se stala součástí literárního kánonu, který je předáván studentům. V první části čtvrté kapitoly se proto zaměřuji na otázku zahrnutí Istvána Örkénye do českých učebních textů.

István Örkény má zatím svoje místo v jedné české učebnici. Jedná se o „Literatura pro 4. ročník středních škol“ (2010, vydalo nakladatelství Didaktis), kterou sestavil kolektiv autorů pod vedením Lukáše Andree, který ji autorsky zpracoval.

„Literatura pro 4. ročník středních škol“ je učební text, ve kterém jsou hesla členěna chronologicky podle časového období, a také podle místního rámce – tedy podle toho, zda se jedná o českou, nebo světovou literaturu. Struktura hesel samotných pak vypadá následovně: jméno a období života autora začínají první odstavec, ve kterém je stručně představen daný autor. Grafické provedení je přitom živější; všechny odstavce jsou opatřené rámečkem a vedle prvního je umístěna fotografie autora, o kterém heslo pojednává. Druhý odstavec je nadepsaný jako „Dílo“ a stručně se věnuje klíčovým charakteristikám autorova díla. Třetí odstavec se zaměřuje na krátké přiblížení jednoho významného autorova díla. V pravé části každé stránky je pak vyhrazen sloupec pro zajímavosti o daném autorovi a jeho díle.

Heslo zabývající se Istvánem Örkényem patří do oddílu světové literatury a do pododdílu nazvaného „Evropská literatura v letech 1945–1989“. Je nadepsané jednoduše: „István Örkény (1912–1979)“, a pod tímto údajem se nachází Örkényova fotografie.⁸⁸ Následuje stručná charakteristika Örkénye jako „maďarského prozaika a dramatika židovského původu“.⁸⁹

Již v této úvodní větě si můžeme všimnout dvou poznatků. Prvním je fakt, že pořadí, ve kterém je uváděno Örkényovo literární zaměření, mírně kolísá mezi různými slovníky,

⁸⁸ ANDREE, Lukáš et al. Literatura pro 4. ročník středních škol. Brno: Didaktis, 2010. Str. 71. ISBN 978-80-7358-149-7.

⁸⁹ Tamtéž, str. 71.

učebnicemi, přehledy i paratexty. V některých případech je uveden jako „dramatik a prozaik“, v jiných, například právě v „Literatuře pro 4. ročník středních škol“, je pořadí obrácené a Örkény je uveden jako „prozaik a dramatik“. Nejedná se o nepodstatný jev, protože pořadí těchto slov může vypovídat o účelu dané publikace a také o části autorova obrazu, kterou autoři publikace považují za důležitější. Například právě heslo věnované Örkényovi v „Literatuře pro 4. ročník středních škol“ kromě jiného vyzdvihuje, že „Kočičí hra“ a „Rodina Tótt“ vznikly jako novely a později byly dramatinovány, a zaměřuje se právě na charakteristiku Örkényových novel⁹⁰ – role Örkénye jako prozaika tedy autoři zřejmě považovali za důležitější a více hodnou pozornosti. Naopak „Slovník světových dramatiků“ především díky svému zaměření staví do popředí Örkénye jako dramatika.

Druhým zajímavým – a podstatnějším – poznatkem, který získáváme již ze začátku Örkényova hesla v „Literatuře pro 4. ročník středních škol“, je ten, že je na tomto místě uveden Örkényův židovský původ, o kterém se žádné z výše zkoumaných slovníkových hesel nezmiňuje. Vzhledem ke koncepci „Slovníku světových literárních děl“ je logické, že zde jdou podobné bližší informace o spisovatelích stranou a pozornost je věnována výhradně jejich vybranému textu, případně textům. Za pozoruhodnější považuji skutečnost, že byl tento fakt opomenut ve „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ a ve „Slovníku světových dramatiků“, ve kterých určitý prostor pro charakteristiku autora a celkové jeho tvorby je.

Přitom se tematika židovství v Örkényových textech (přesněji přinejmenším v jeho prózách přeložených do češtiny, které jsem měla k dispozici) objevuje a v někteří čeští autoři, například Helena Kupcová nebo Petr Rákos, na ni již upozornili. Zmíněná slovníková hesla ale Örkényovo židovství opomíjejí, ačkoliv se nejedná o nepodstatnou informaci. V případě „Slovníku světových dramatiků“ na to mohla mít vliv celková krátkost a stručnost uváděných hesel; tamní heslo týkající se Istvána Örkénye kromě jiného obsahuje informaci, že „před válkou spolupracoval s některými časopisy“⁹¹, ale již není specifikováno, o které časopisy šlo. V případě „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ snad byla důvodem pro vynechání Örkényova židovství také stručnost, ale hesla obsažená v tomto slovníku jsou v porovnání se „Slovníkem světových dramatiků“ přece jenom o trochu delší a konkrétnější. V tomto případě tedy nemůžu nabídnout jednoznačný důvod, proč není řekneme „židovská dimenze“ Örkénye v hesle věnovaném jemu zahrnutá.

⁹⁰ Tamtéž, str. 71.

⁹¹ KOPÁČOVÁ, Ludmila, ed. *Slovník světových dramatiků: maďarští autoři*. Praha: Divadelní ústav, 1972. Str. 69.

Vraťme se ale k Örkényovu heslu v „Literatuře pro 4. ročník středních škol“. Po uvedení Örkénye jakožto maďarského spisovatele jako takového pokračuje úvodní odstavec vyzdvižením faktu, že Örkény mezi lety 1949–1953 působil jako dramaturg.⁹² Zmíněn je také zákaz publikace, který Örkénye potkal, protože v době maďarského povstání kritizoval komunistickou vládu.⁹³ První část hesla pak už jenom dodává, že Örkény „své prózy dramatisoval, a ty pak byly s úspěchem uváděny na evropských jevištích“.⁹⁴ To je v „Literatuře pro 4. ročník středních škol“ k Örkényovu životu všechno, dokonce zde není zmínka ani o tom, že získal cenu Attily Józsefa.

V odstavci nadepsaném „dílo“ pak následuje charakteristika Örkényovy literární tvorby. Důraz je zde položen na prózu; je uvedeno, že Örkény „ve svých psychologických prózách kombinoval realistický popis s humornou nadsázkou“.⁹⁵ Následuje kratší charakteristika novel „Gloria“, „Rodina Tótů“ a „Kočičí hra“, které byly u českém prostředí vydány v souboru nazvaném „Kočičí hra“. Vyzdvihnuty jsou na tomto místě především základní motivy uvedených novel. V případě novely „Gloria“ je položen důraz na motiv hledání místa v moderní společnosti.⁹⁶ „Rodina Tótů“ je charakterizovaná jako psychologická novela, jejímž hlavním motivem je motiv „ponižování člověka člověkem“.⁹⁷ Jako hlavní motiv „Kočičí hry“ je pak uvedeno vyrovnávání se se stářím.⁹⁸

Třetí a poslední částí hesla v „Literatuře pro 4. ročník středních škol“ je detailnější charakteristika jednoho z autorova díla. Podobně jako ve „Slovníku světových literárních děl“, i zde autoři zvolili jako Örkényovo reprezentativní dílo „Kočičí hru“. Ve „Slovníku světových literárních děl“ se ovšem pracuje s „Kočičí hrou“ jako s dramatem, zatímco v „Literatuře pro 4. ročník středních škol“ je „Kočičí hra“ uchopená z jiného konce, jako tragikomická novela, která se časem dočkala dramatisace. Autoři učebnice na tomto místě stručně shrnují děj „Kočičí hry“ a poukazují na některé její významné motivy; například znovu poukazují na tematiku stáří a na různé způsoby, jak se žena může se stářím vyrovnat.⁹⁹ Podle autorů učebnice Örkény také v „Kočičí hře“ klade důraz na mezilidskou komunikaci a na konci přináší pozitivní obrat, kdy

⁹² ANDREE, Lukáš et al. Literatura pro 4. ročník středních škol. Brno: Didaktis, 2010. Str. 71. ISBN 978-80-7358-149-7.

⁹³ Tamtéž, str. 71.

⁹⁴ Tamtéž, str. 71.

⁹⁵ Tamtéž, str. 71.

⁹⁶ Tamtéž, str. 71.

⁹⁷ Tamtéž, str. 71.

⁹⁸ Tamtéž, str. 71.

⁹⁹ Tamtéž, str. 71.

dvě sestry, které jsou hlavními hrdinkami, nalézají smysl života ve vzájemném láskyplném vztahu a ve vzpomínkách na minulost.¹⁰⁰

V pravé části strany je pak doplněno několik zajímavostí o tématu; jednou z nich je zmínka o české divadelní inscenaci „Kočičí hry“, která se výrazně zapsala do českého kulturního prostoru.¹⁰¹

Zařazení Istvána Örkénye do učebnice „Literatura pro 4. ročník středních škol“ bylo provedeno především v kontextu jeho prozaické tvorby, autoři se zaměřili na krátkou charakteristiku jeho novel „Gloria“, „Rodina Tótů“ a zejména novely „Kočičí hra“. Skutečnost, že novely „Kočičí hra“ a „Rodina Tótů“ byly zdramatizovány, je zmíněná spíše okrajově. Toto učebnicové heslo je stručné a více prostoru věnuje Örkényově prozaické tvorbě, informací o jeho životě poskytuje minimum. Jediný důležitý fakt o Örkényově osobnosti, který je zde uveden, je ten, že Örkény byl židovského původu.

4. 2. Přehledové publikace

Posledním hlavním pilířem pro obeznámení se s tím, jak byl určitý autor přijat a zakotven v daném literárně kulturním a literárně vědném prostředí, jsou přehledové publikace. Pojmem „přehledové publikace“ myslím druh odborných knih, studií nebo souboru studií, které se nezaměřují na jednoho konkrétního autora, ale naopak se snaží podat přehled o vývoji literatury v širším časovém nebo místním rámci. Ve druhé části čtvrté kapitoly se proto zaměřuji na zařazení Istvána Örkénye do českých studií a knih, které postihují širší okruh literatury – například se věnují výlučně novodobějším maďarským literaturám nebo evropské literatuře v průběhu dvacátého století.

4. 2. 1. Literární Evropou II: 20. století

„Literární Evropou II: 20. století“ je literárně vědný svazek, který by se vlastně dal zařadit na pomezí učebnic a literárněvědných přehledů. Vznikl totiž jako vysokoškolská skripta při Literární akademii. Tento svazek se zaměřuje na detailnější přiblížení vývoje evropských literatur v průběhu dvacátého století; ten je zda probrán opravdu důkladně a z různých úhlů, není v něm zahrnutá pouze umělecká literatura a její podoby, ale také žánry populární literatury,

¹⁰⁰ Tamtéž, str. 71.

¹⁰¹ Tamtéž, str. 71.

jejich vývoj a významní představitelé. Autorkou svazku je literární historička Helena Kupcová (*1940).

Svazek „Literární Evropou II: 20. století“ je velmi pečlivě rozčleněný. Každá kapitola se věnuje určitému literárnímu proudu či zaměření, například obrazu války v evropských literaturách nebo literárnímu obrazu exilu. Kapitoly jsou také víceméně chronologicky řazené, od meziválečné literatury po soudobé tendence literatury, přičemž některé kapitoly probírají delší vývojové období než jiné – literární avantgarda je například časově kratší než období, během kterého se v literatuře tematizuje osamění nebo exil. Každá kapitola má několik částí: Kupcová nejprve vysvětluje kulturní a literárně vývojové kořeny daného směru nebo žánru, poté charakterizuje vybrané významné autory směru nebo žánru, a nakonec tyto charakteristiky doplňuje vybranými ukázkami z jejich díla.

István Örkény je v „Literární Evropou II: 20. století“ zařazen do kapitoly s názvem „Člověk ve středoevropském prostoru“. Örkény v ní stojí po boku například Franze Kafky, Philipa Rotha, Roberta Musila, Elfriede Jelinek nebo Olgy Tokarczuk; tato kapitola tak patří mezi ty, které pokrývají delší časové období.

Podkapitola věnovaná Örkényovi má název „István Örkény: mistr groteskních miniatur a povídek“¹⁰² a začíná touto větou: „Örkény (1912–1979), prozaik a dramatik, jako by svým životem ztělesňoval těžké dějiny Maďarska.“¹⁰³ Tento úvod čtenáři nabízí dva důležité poznatky. Prvním je, že už název této podkapitoly (stejně jako umístění slova „prozaik“ před slovo „dramatik“) naznačuje, že Kupcová vyzdvihne Örkénye především jako prozaika a spatřuje výraznější hodnotu v jeho krátkých prózách. Druhým je, že Kupcová vnímá silnou provázanost Örkényových osudů s historickými událostmi, a zřejmě tím naznačuje i to, že Örkényova tvorba se nese v podobném duchu: v centru stojí jedinec, případně jedinci, jejichž život je ovlivněn „velkými dějinami“, které se odehrávají kolem a mají na ně dopad.

V porovnání s hesly věnovanými Örkényovi ve „Slovníku světových dramatiků“, „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ a „Literatuře pro 4. ročník středních škol“ Kupcová věnuje na dalších řádcích více prostoru charakterizaci Örkényova života a přiblížení jeho osudů. Örkényovy osudy pevně zasadila do dějinného kontextu; například uvádí, že byl poslán na východní frontu v rámci pomocných praporů a že posléze strávil několik let v sovětském zajetí.¹⁰⁴ Tímto

¹⁰² KUPCOVÁ, Helena. *Literární Evropou II: 20. století*. Vyd. 1. Praha: Literární akademie, 2010. Str. 295. ISBN 978-80-86877-52-5.

¹⁰³ Tamtéž, str. 295.

¹⁰⁴ Tamtéž, str. 295.

přístupem také podporuje a rozvíjí své úvodní stanovisko o paralele Örkényova nelehkého života s tehdejší nelehkou situací Maďarska.

Kupcová zde také krátce uvádí Örkényův židovský původ (v kontextu s jeho službou v neozbrojených pomocných praporech) a zdůrazňuje válečná léta a Örkényův pobyt v zajateckém táboře jako jeden ze zdrojů Örkényovy literární tvorby.¹⁰⁵

Následně Kupcová přistoupila ke kratšímu shrnutí Örkényovy literární činnosti. Uvádí, že Örkény debutoval již před válkou,¹⁰⁶ nespecifikuje už ale, kde přesně, ani že jeho tvorba vycházela časopisecky. Vyzdvihuje Örkényovy novely a minutové grotesky jako „osobité útvary“¹⁰⁷ a vyjadřuje stanovisko, že novela „Rodina Tótů“ mezi jeho prozaickými pracemi vyniká; žádné konkrétní argumenty, které by jasně vyjádřily, čím „Rodina Tótů“ vyniká, ovšem Kupcová neformuluje.

Bližší ovšem Kupcová charakterizuje „Kočičí hru“. Reflektuje ji jakožto „portrét staré ženy, skládaný z dopisů sestře-emigrantce a telefonních hovorů“.¹⁰⁸ Protagonistka „Kočičí hry“ podle Kupcové „vyhrává nad všemi zklamáními životním elánem a láskou k lidem.“¹⁰⁹ Opominutá nebyla ani zdramatizovaná verze „Kočičí hry“, která toto dílo i jejího autora proslavila napříč Evropou.

Jako ukázky Örkényovy tvorby zvolila Kupcová dvě miniatury ze sbírky „Minutové grotesky“ v překladu Anny Valentové: jedná se o „Zkoušku charakteru“ a „Chuť k jídlu“. Kupcová obě ukázky krátce uvádí. „Zkouška charakteru“ je příkladem povídky, kde je v krátkém útvaru řečeno mnoho. Kupcová ji charakterizuje jako povídku „vycházející z běžné životní situace (...), která se náhlým skokem ve vyprávění mění v tragikomický obraz korupcí prolezné společnosti.“¹¹⁰ Výběr „Chuti k jídlu“ jako druhé ukázky Örkényovy tvorby pak navazuje na Kupcovou zdůrazněný význam Örkényových prožitků z válečných let jakožto inspirace pro jeho tvorbu a podkládá ho praktickým příkladem. „Chuť k jídlu“ přesvědčivě zobrazuje realitu zajateckého tábora, jak vyzdvihuje také Kupcová; i v tomto krátkém textu ale přichází náhlý zvrát, který přináší groteskní rozměr a „změní situaci v absurdní šokující obraz vězeňského hladu, který pohltní všechno organické.“¹¹¹

Ještě jednu okolnost zařazení Örkénye do „Literární Evropy II: 20. století“ považuji za hodnou pozornosti. Jednou z kapitol obsažených v tomto přehledu je také kapitola o vývoji a

¹⁰⁵ Tamtéž, str. 295.

¹⁰⁶ Tamtéž, str. 295.

¹⁰⁷ Tamtéž, str. 295.

¹⁰⁸ Tamtéž, str. 295.

¹⁰⁹ Tamtéž, str. 295.

¹¹⁰ Tamtéž, str. 306.

¹¹¹ Tamtéž, str. 306.

proměnách dramatu a divadelní scény; Kupcová v ní soustředí pozornost především na osobnosti, které výraznějším způsobem ovlivnily vývoj divadla. István Örkény v této „divadelní“ kapitole své místo nemá; pravděpodobně je tomu tak proto, že se v ní Kupcová soustředila čistě na osobnosti, které přinesly do divadelního světa větší inovaci. István Örkény je sice v českém literárněkulturním prostředí známý sice spíše jako autor divadelních her, ale žádnou tak výraznou inovaci, jakou bylo například „epické divadlo“ Bertolda Brechta, do světa dramatu nepřinesl. Kupcová proto Örkényův literární význam – a větší inovaci – spatřuje na poli krátké prózy, zejména u minutových grotesek.

4. 2. 2. Cesty a portréty, aneb Práce ve vývoji

Význačný hungarista Evžen Gál (*1957) v roce 2020 publikoval „Cesty a portréty I“, první svazek souboru studií, ve kterých se věnuje moderním maďarským autorům v kontextu české literární kultury. Do tohoto svazku je zahrnutá studie „Maďarská literatura v českých překladech po roce 1945“ a soubor studií, které načrtly český obraz některých vybraných maďarských autorů. Evžen Gál v úvodu „Cest a portrétů“ artikuluje svůj úmysl vytvořit další dva svazky takovýchto profilových studií, přičemž do jednoho z následujících svazků zahrne také profilovou studii o Istvánu Örkényovi¹¹². Zatím máme ale k dispozici pouze tento první díl „Cest a portrétů“, takže na Gálovu studii o Örkényovi si musí český literárněvědecký prostor ještě počkat. Informací o Gálově reflexi Örkényova zakotvení v českém kulturním prostoru je tak v této chvíli méně; přesto se mi povedlo najít v „Cestách a portrétech“ určité body Örkényova českého obrazu, které považuji za důležité.

V úvodu k „Cestám a portrétům I“ Evžen Gál kromě jiného krátce shrnuje dřívější kontakt českého a maďarského kulturního a literárního prostoru a důležité body vydávání maďarských literatur v českém prostředí a překladů do češtiny. Vyzdvihuje například fakt, že ačkoliv literárněkulturní kontakt mezi maďarským a českým prostředím má hlubší kořeny, až období po druhé světové válce umožnilo opravdu systematické vydávání maďarské literatury v českém prostředí.¹¹³ Současně však upozorňuje na skutečnost, že před rokem 1989 nemohla existovat skutečně svobodná širší recepce překladové literatury, proto lze za znak výraznějšího zájmu o maďarskou literaturu v této době považovat například ocenění Anny Valentové (kromě jiného překladatelky Istvána Örkénye) za mimořádný překladatelský čin či přínos nebo úspěchy

¹¹² Viz GÁL, Evžen. Cesty a portréty...: ...moderní maďarské literatury v českém kontextu. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020. Str. 14. ISBN 978-80-246-4478-3.

¹¹³ Tamtéž, str. 8–9.

maďarských divadelních her na českých scénách – a jako příklad takového úspěchu zde uvádí Evžen Gál právě Istvána Örkénye a jeho dramatickou tvorbu.¹¹⁴ Maďarská literatura, klasická i soudobější, tak v tehdejší českém kulturním prostředí vycházela, ale existují na ni minimální dobové ohlasy; takové ohlasy jsou navíc na poli literární vědy málo zpracované.¹¹⁵

Z toho pro můj předmět zájmu vyplývá, že v období, kdy byly možnosti odborné recepce překladových literatur omezené, István Örkény zanechal v českém kulturním kontextu stopu především tím, jaký úspěch si získaly jeho divadelní hry. Recepční okruh mlčící většiny tento úspěch předkládá zejména právě svým zájmem o Örkényovy hry, především o „Kočičí hru“; přes čtyři sta repríz „Kočičí hry“ v období zhruba deseti let lze považovat za téměř neuvěřitelný úspěch.

S tímto „hlasem mlčící většiny“ pracuje také Evžen Gál ve studii „Maďarská literatura v českých překladech po roce 1945“, kde charakterizuje českou recepci Istvána Örkénye jako „vřelou“¹¹⁶, což podkládá tím, že „málokterá maďarská divadelní hra (je-li vůbec jiná) se může pyšnit tím, že ji v relativně krátkém období uvedly hned tři významné pražské scény, a ještě před rokem byla na programu dvou českých divadel současně“.¹¹⁷ Touto hrou je samozřejmě „Kočičí hra“, která zakotvila Örkénye v českém kulturním kontextu patrně nejvíce. Evžen Gál tuto skutečnost dokládá i televizními reprízami „Kočičí hry“, které ji – a Istvána Örkénye jako takového – zakotvily do širšího kulturního povědomí ještě pevněji.¹¹⁸

Část této studie věnovanou Örkényovi pak Gál začíná tím, že charakterizuje Örkénye jako „dramatika a prozaika, jednoho z čelných představitelů středoevropské grotesky 60. let“.¹¹⁹ Vyzdvihuje tak nejen Örkényovo zasazení do kánonu tvůrců grotesky, podobně jako Helena Kupcová nebo Anna Valentová, ale také důležitost Örkénye jako dramatika.

Po vystihnutí významu zdramatizované „Kočičí hry“ pro české kulturní prostředí přechází Evžen Gál ke krátké charakteristice knižního vydávání Örkénye v českých překladech. Neopomíjí žádné z česky vydaných děl ani jejich překladatele. V závěru pak předkládá ukázkou z Örkényova díla: podobně jako u ukázek, které předkládá Kupcová, se jedná o groteskní miniaturu ze sbírky „Minutové grotesky“, tentokrát jde o text „Informace o omezení v dopravě

¹¹⁴ Tamtéž, str. 10–11.

¹¹⁵ Tamtéž, str. 10–11.

¹¹⁶ Tamtéž, str. 75.

¹¹⁷ Tamtéž. Je ale třeba poznamenat, že tato studie byla poprvé publikována v periodiku „Amicus Revue“, konkr. v čísle 1–2 pro rok 2002; když v ní tedy Evžen Gál píše, že „Kočičí hra“ byla ještě před rokem na programu dvou českých divadel současně, myslí tím období přelomu dvacátého a dvacátého prvního století, ne vyslovenou přítomnost.

¹¹⁸ Tamtéž, str. 75.

¹¹⁹ Tamtéž, str. 75.

v souvislosti s událostmi 1. února“.¹²⁰ Na rozdíl od Kupcové ovšem tento text ani jiné texty nijak necharakterizuje ani nenabízí možnou interpretaci. Vzhledem k charakteru Gálovy studie to ovšem předpokládat nelze.

4. 2. 3. Židovští autoři v maďarské literatuře

Petr Rákos (1925–2002), hungarista, překladatel a další významná postava české hungaristiky, na sklonku svého života uspořádal výbor ze svých textů, který následně edičně připravil a vydal výše zmíněný Evžen Gál. Tento výbor má název „Neúnavná slova. Filologova lyrika“, a kromě jiných se zde objevuje přednáška „Židovští autoři v maďarské literatuře“, která byla později poprvé písemně vydána ve „Židovští autoři v literaturách evropských zemí“.¹²¹ Tato přednáška je pro můj cíl rovněž hodnotná, protože v ní Petr Rákos zařazuje Istvána Örkénye do kánonu židovských autorů; Örkényova židovská tvář se mi přitom zdá v českém kontextu dosud spíše opomíjenou. Pojdme se tedy zastavit u způsobu, jakým Petr Rákos Örkénye do tohoto kontextu zakotvil.

Petr Rákos se ze začátku zastavuje u lingvistického a pravopisného kontextu, kde si všímá rozdílu mezi slovními spojeními „židovský Maďar“ (kterým bývá myšlen Žid pocházející z Maďarska a žijící v něm) a „maďarský Žid“ (Žid maďarského původu, ale žijící v jiné zemi).¹²² Jedním dechem ovšem dodává, že jeho úkolem není členit židovské maďarské autory podle jejich původu a výrazně rozlišovat mezi tím, do jaké míry jsou židovskými autory.¹²³ Člení je pouze chronologicky, víceméně podle generací, od Józsefa Kisse (1843–1921) až po současnější autory, z nichž v době uvedení přednášky byli všichni dosud žijící (dnes už z Rákosem uváděných autorů žije pouze Péter Nádas, *1942).¹²⁴

Petr Rákos představuje Istvána Örkénye jako autora „plně náležejícího do poválečného období“¹²⁵ a charakterizuje ho jako autora „mimořádně mnohostranného a vtipného“.¹²⁶ Rákos považuje Örkénye za „plnokrevného židovského autora v maďarské literatuře“¹²⁷, což z něj činí zatím prvního literárního vědce náležícího do českého literárněvědného prostoru, který

¹²⁰ Viz tamtéž, str. 76.

¹²¹ Viz RÁKOS, Petr a GÁL, Evžen, ed. *Neúnavná slova: filologova lyrika*. Praha: Academia, 2011. Str. 444. ISBN 978-80-200-1972-1.

¹²² Tamtéž, str. 446.

¹²³ Tamtéž, str. 446.

¹²⁴ Viz tamtéž, str. 447–456.

¹²⁵ Tamtéž, str. 454.

¹²⁶ Tamtéž, str. 454.

¹²⁷ Tamtéž, str. 454.

zdůraznil důležitost Örkényovy „židovské tváře“. Jak bylo již zmíněno výše, tento fakt se například ve slovnících a v jiných přehledových studiích dosud objevoval spíše okrajově.

Petr Rákos ovšem pracuje také především s českým literárněvědeckým a literárněkulturním kontextem, proto plynule přechází ke „Kočičí hře“, která je podle Rákosova soudu nejen dílem, kterým Örkény v českém prostředí nejvíce rezonuje, ale také jedním z Örkényových nejlepších děl.¹²⁸ Neopomíná zde přitom fakt, že „Kočičí hra“ byla knižně vydaná jak ve formě dramatu, tak ve formě novely.¹²⁹ Více se ovšem zastavuje u oblíbenosti „Kočičí hry“ a u brilantnosti herečky Dany Medřické, která hrála hlavní hrdinku „Kočičí hry“ Erži Orbánovou, a jejíž ztvárnění Erži Orbánové je v českém kulturním prostředí velmi pevně zakotvené. Obzvlášť vyzdvihuje nadšení, s jakým se Dana Medřická role zhošťovala v každém představení, nehledě na to, jestli bylo první, nebo čtyřtisté.¹³⁰

Rákos hodnotí Örkényova díla, která byla dosud přeložená do češtiny, celkově jako Örkényova nejlepší. Jako památné rovněž zmiňuje „Rodinu Tótů“, která podobně jako „Kočičí hra“ nejen vyšla knižně, ale také se s úspěchem hrála v divadlech, sbírku krátkých textů „Minutové grotesky“ a krátký román „Výstava růží“, který byl publikován v časopise „Světová literatura“.¹³¹

Pokud jde o Örkényova díla, která na tomto místě Petr Rákos vyjmenovává, za zvláště důležitou považuji zmínku o „Výstavě růží“ a jejím vydání v časopise „Světová literatura“, protože se jedná kromě krátké zmínky Anny Valentové v doslovu k „Minutovým groteskám“ o jediný literárně vědecký text, který „Výstavu růží“ vůbec zmiňuje. Z tohoto jevu lze usoudit, že způsob, jakým se István Örkény objevoval v časopisu „Světová literatura“, je jednou z částí Örkényovy české tváře, na kterou zatím nebylo příliš vrháno světlo.

4. 3. Shrnutí kapitoly: István Örkény v českých učebnicích a přehledech

Jak píše Evžen Gál v „Cestách a portrétech I“, před rokem 1989 neexistovala a existovat nemohla rozsáhlejší recepce maďarských literatur v českém prostředí.¹³² Je tedy spíše úkolem současné literární vědy, aby se těmito otázkami zabývala.

¹²⁸ Tamtéž, str. 454.

¹²⁹ Tamtéž, str. 454.

¹³⁰ Tamtéž, str. 454.

¹³¹ Tamtéž, str. 454.

¹³² Viz GÁL, Evžen. Cesty a portréty...: ...moderní maďarské literatury v českém kontextu. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2020. Str. 10. ISBN 978-80-246-4478-3.

Z recepčních okruhů, jak je definuje Jiří Trávníček, proto hrála v předrevoluční recepci Istvána Örkénye velkou roli mlčící většina; na ní lze nejlépe prokázat onu vřelost Örkényovy recepce v českém kulturním kontextu. Heslo v učebnici „Literatura pro 4. ročník středních škol“ a pasáže věnované Istvánu Örkényovi v českých přehledových studiích jsou výrazně novější zdroje recepce, které se bez výjimky zabývají také „Kočičí hrou“ a jejím významem pro formování Örkényovy české tváře.

České studie věnované světové či maďarské literatuře, ve kterých se Örkény objevuje, jsou zaměřené výhradně na český literárněkulturní kontext, proto se ani v krátkosti nezmiňují o celkové Örkényově tvorbě, ale pouze o jeho pracích, které si našly cestu k českému čtenáři. Obsazení Örkénye jako dramatika a Örkénye jako prozaika se mi zdá v těchto zdrojích velmi vyrovnané; především pak Helena Kupcová zřejmě spatřuje Örkényův přínos především v jeho prózách.

Tyto zdroje, především pak práce Petra Rákose, také vyzdvihuje Örkénye jako židovského autora, což byla do té doby v českém kontextu spíše opomíjená část Örkényova literárního obrazu. Helena Kupcová rovněž upozorňuje na Örkényovo židovství a všímá si také určitého provázání Örkényova osudu s osudy Maďarska jako takového.

5. Recepce Istvána Örkénye v dosloveh českých vydání a v recenzích

Posledním důležitým okruhem recepce, kterému se budu ve své práci věnovat, je recepce Istvána Örkénye v poli paratextů: v dosloveh českých vydání Örkényových próz, v recenzích na jeho dramata a prózy a také v kratších shrnutích v kulturních rubrikách různých periodik.

Konkrétně půjde o doslovy dvou sbírek Örkényových povídek: „Minutových grotesek“ a „Třináctého zpěvu“. Těm se budu věnovat v první části této kapitoly.

Ve druhé části této kapitoly se zaměřím na recenze a kratší texty. Pro tento účel jsem si dohledala paratexty z období zhruba posledních třiceti let. Nebudu zde ale předkládat a analyzovat každý z takových textů, které mi prošly rukama; vyzdvihnu zde pouze některé z nich. Tedy ty, ve kterých jsem našla zajímavé a důležité body Örkényovy české recepce, které se podílí na dotváření Örkényovy české tváře.

5. 1. 1. Doslov Anny Valentové k „Minutovým groteskám“

Nejprve se zaměřím na doslov Anny Valentové nazvaný „Tvůrce maďarské groteskní miniatury“, který je doslovem k českému překladu „Minutových grotesek“, o který se postarala Anna Valentová jako překladatelka.

Anna Valentová začíná svůj paratext takto: „Maďarské literární kruhy věděly o existenci prozaika a dramatika Istvána Örkénye od dob jeho prvních publikací, ale široká čtenářská veřejnost si ho oblíbila teprve v polovině šedesátých let, kdy se jeho tvůrčí talent ohlásil v plné síle.“¹³³ Do tohoto období tvůrčí činnosti patří pak nejen později zdramatizované známé novely „Kočičí hra“ a „Rodina Tótů“, ale také první soubor Örkényových krátkých textů „Egyperces novellák“ (doslova „Novely na minutu“).

Anna Valentová upozorňuje, že Örkényovy povídky se těší ve svém domovském kulturním prostředí velké oblibě a byly znovu a znovu vydávány, přičemž v každém dalším vydání se objevovaly také novější Örkényovy miniatury, které vznikly od doby posledního vydání jeho povídek.¹³⁴

¹³³ VALENTOVÁ, Anna: Tvůrce maďarské groteskní miniatury. In: ÖRKÉNY, István. Minutové grotesky. Praha: Odeon, 1984. Str. 197.

¹³⁴ Tamtéž, str. 197.

To je dokladem ocenění Istvána Örkénye jako prozaika v jeho domovském kulturním prostředí. Do českého kulturního a literárněkulturního prostředí se však Örkényovy prózy začaly dostávat až v druhé polovině sedmdesátých let.

Dále přechází Anna Valentová k snaze o kratší charakteristiku žánru, který István Örkény pojmenoval jako „Minutové grotesky“. Všimá si, že Örkény ve svých textech vychází z obvyklých, všedních situací, které se odehrávají v běžném prostředí, čímž navozuje asociace společné pro maďarskou i celkově středoevropskou společnost a dodává svým povídkám reálné pozadí.¹³⁵ Grotesknost se pak do povídek vkrádá ve chvíli, kdy realistické okolnosti událostí, času a prostoru přechází v zdánlivě nesmyslné pokračování; logicky na sebe navazující realistické detaily se tehdy přesouvají do abstraktní roviny.¹³⁶

Právě tehdy se pak podle Valentové do Örkényových povídek dostává skutečně hluboké sdělení, na kterém se odráží Örkényovo umění proniknout za povrch situace či typu člověka.¹³⁷

Valentová zde následně formuluje svůj cíl jako snahu o postižení vývoje Istvána Örkénye, jak probíhal v průběhu několika desetiletí; proto do výboru zařadila i Örkényovy povídky z období čtyřicátých a padesátých let.¹³⁸ Poukazuje přitom na skutečnost, že tyto ranější Örkényovy povídky ještě nenesou znaky typických Örkényových próz; typické Örkényovy prózy pak Valentová charakterizuje jako výrazově bohatší, tematicky širší a výrazově jednodušší oproti jeho ranějším prózám.¹³⁹

Na dalších řádcích Valentová shrnuje hlavní okruhy Örkényových krátkých próz podle otázek, kterými se v nich zabývá. Na tomto místě její závěry krátce shrnu. Jako hlavní tematické okruhy Örkényových próz definuje prózy věnované osudu člověka, jeho životní dráze, životním situacím a příležitostem; prózy tematizující umění a problémy umělecké tvorby; prózy věnované přežitkům z minulosti; a konečně prózy, které odrážejí Örkényovy zkušenosti z válečných let.¹⁴⁰

Kromě toho si Valentová všimá, v jakých prózách u Örkénye figuruje ironie a výsměch, a ve kterých se vytrácí. Nejsilnější ironický osten spatřuje u povídek, ve kterých Örkény tematizuje přežitky z minulosti v soudobém životě.¹⁴¹ V povídkách inspirovaných válečnými lety se naopak žádný výsměch neobjevuje; na jeho místo nastupuje humanismus, projevovaný

¹³⁵ Tamtéž, str. 197.

¹³⁶ Tamtéž, str. 198.

¹³⁷ Tamtéž, str. 198.

¹³⁸ Tamtéž, str. 198.

¹³⁹ Tamtéž, str. 198.

¹⁴⁰ Tamtéž, str. 198–199.

¹⁴¹ Tamtéž, str. 199.

odporem k násilí, hrůzou z absurdních válečných situací a oslavou okamžiků, kdy se projevuje lidská důstojnost či vítězí morálka.¹⁴²

Následně se Valentová věnuje životním okolnostem Istvána Örkénye a nastínění průřezu jeho tvorby; o tom však byla již řeč ve druhé kapitole mé práce, proto tuto část doslovu víceméně opominu. Vyzdvihnu tu pouze jednu zajímavou okolnost: tento doslov Valentové je jediným mně známým českým textem, který uvádí, za kterou svou práci získal Örkény cenu Attily Józsefa.¹⁴³ Uvádí zde ovšem právě první Örkényovo ocenění z roku 1955, další dvě ceny, které Örkény získal, nikoliv.

Nakonec se ještě krátce zastavím u krátké reflexe dalších Örkényových děl významných pro český literárně kulturní kontext, kterou Valentová nabízí. Jednak považuji za důležitou autorčinu recepci „Rodiny Tótů“, kterou charakterizuje jako „psychologickou kresbou nejpropracovanější a společensky nejzávažnější Örkényovu novelu“.¹⁴⁴ „Rodina Tótů“ v sobě podle Valentové obsahuje „tragickou grotesknost“¹⁴⁵ a vykresluje „střet lidského ponížení s mocí a krutostí na pozadí idylické přírody“.¹⁴⁶

Druhý důležitý bod této recepcce Valentové je její recepcce „Kočičí hry“. Tu Valentová charakterizuje jako „portrét staré ženy, načrtnutý formou dopisů a telefonických hovorů“.¹⁴⁷ Spatřuje v ní důkaz Örkényovy schopnosti ponořit se do lidského nitra a vystihnout ho.¹⁴⁸ „Kočičí hru“ současně podle Valentové prostupuje úcta a láska k člověku a lidský zápas o možnost žít plnohodnotný život.¹⁴⁹

5. 1. 2. Doslov Milana Navrátila k „Třináctému zpěvu“

V této části své práce se zaměřím na doslov k českému vydání sbírky próz „Třináctý zpěv“, který napsal Milan Navrátil, který je současně překladatelem tohoto svazku.

Milan Navrátil začíná svůj paratext zmíněním faktu, že výbor z Örkényových próz nazvaný „Třináctý zpěv“ je zhruba polovičního rozsahu oproti výboru ze své tvorby, který uspořádal Örkény sám.¹⁵⁰ Na dalších řádcích se pak Navrátil věnuje pojmům jako „povídka“ a „novela“

¹⁴² Tamtéž, str. 199.

¹⁴³ Viz tamtéž, str. 200.

¹⁴⁴ Tamtéž, str. 201.

¹⁴⁵ Tamtéž, str. 201.

¹⁴⁶ Tamtéž, str. 201.

¹⁴⁷ Tamtéž, str. 201.

¹⁴⁸ Tamtéž, str. 201.

¹⁴⁹ Tamtéž, str. 201.

¹⁵⁰ NAVRÁTIL, Milan: Několik odstavců doslovem. In: ÖRKÉNY, István. Třináctý zpěv. Praha: Volvox Globator, 1999. Str. 327. ISBN 80-7207-224-2.

a jejich posunům mezi českým a maďarským kulturním a jazykovým prostorem; i tomuto srovnání jsem se podrobněji věnovala ve druhé kapitole této práce, proto se k němu na tomto místě vracet nebudu.

Podobně jako Valentová, také Navrátil ve svém doslovu přistupuje ke snaze o charakterizaci různých typů Örkényových krátkých próz. Všímá si například komických, téměř až parodických próz, ve kterých se objevují záměrně trapné figurky postav.¹⁵¹ Dále například Navrátil vyzdvihuje prózy s neobvyklým a současně tragickým dějem, či prózy s bizarním dějem a šokujícím závěrem.¹⁵² Navrátil neopomíná ani prózy, které určitým způsobem pracují s dnes již klasickou látkou: například s „Odysseou“ (povídka „Třináctý zpěv“) či s literárním odkazem Franze Kafky (oddíl „Pocta Kafkovi“).¹⁵³

Navrátil ve svém doslovu také odkazuje na paratext Valentové a reaguje na něj; podle jeho soudu může charakteristika minutových grotesek, jak ji nabízí Valentová, být vztažená na celkovou Örkényovu prozaickou tvorbu. I v delších prózách Örkény pracuje s běžnými situacemi, které často náhlým zvratem nabývají grotesknosti.¹⁵⁴

Snad za nejpozoruhodnější okolnost Istvána Örkénye jako literáta považuje Milan Navrátil fakt, že je stejně kvalitním prozaikem jako dramatikem; podle Navrátilova soudu je značně neobvyklé, že by určitý autor dosáhl stejné světové proslulosti a významu jako prozaik a dramatik.¹⁵⁵

Navrátil zde také propojuje, podobně jako Kupcová, historické okolnosti a inspirace s Örkényovou tvorbou. Vyzdvihuje některé Örkényovy osudy z období druhé světové války a určitou tragičnost a temnotu, která prostupuje Örkényovým literárním odkazem.¹⁵⁶ Současně poukazuje na určitou tesknost, která je podle Navrátila neustále přítomná v Örkényových prózách i dramatech, a to i v případech, kdy Örkény pracuje s náměty, které nesouvisí s tragickými dějinnými událostmi.¹⁵⁷

Závěrem Navrátil přirovnává Örkénye k maďarskému básníkovi Jánosovi Pilinszkymu; literární tvorba obou těchto literátů byla poznamenána jejich pobytem v zajateckém táboře.¹⁵⁸

5. 2. Klíčové body recepce Istvána Örkénye v českých recenzích

¹⁵¹ Tamtéž, str. 328.

¹⁵² Tamtéž, str. 328.

¹⁵³ Tamtéž, str. 328.

¹⁵⁴ Tamtéž, str. 328.

¹⁵⁵ Tamtéž, str. 329.

¹⁵⁶ Tamtéž, str. 330.

¹⁵⁷ Tamtéž, str. 330.

¹⁵⁸ Tamtéž, str. 330–331.

V této poslední části své práce se věnuji nejdůležitějším bodům recepce Istvána Örkénye v českých recenzích i kratších textech v kulturních rubrikách periodik. Jak jsem již předeslala, nebudu zde zmiňovat všechny recenze ani podrobněji psát o těch, které sem zahrnuji. Pokusím se z těchto textů vytáhnout pouze to nejdůležitější; pouze ty body recepce, které výrazněji napomáhají modelovat českou tvář Istvána Örkénye, nebo nabízejí určitou možnost polemiky s body Örkényovy české recepce, o kterých jsem již psala.

Silný odkaz „Kočičí hry“ v českém literárně kulturním prostředí nepřímo dotvrzuje například Pavel Mandys, který svou recenzi na „Třináctý zpěv“ začíná slovy: „Maďarský spisovatel a dramatik István Örkény (1912–1979) byl u nás dosud znám především jako autor *Kočičí hry*...“¹⁵⁹ Následně dodává, že nyní máme v českém prostředí k dispozici i Örkényovo prozaické dílo v poměrně reprezentativní podobě.¹⁶⁰ Toto tvrzení však nepovažuji za zcela pravdivé; sbírka „Minutové grotesky“ byla do češtiny přeložena již dvacet let před „Třináctým zpěvem“, stejně jako soubor novel „Kočičí hra“. Mandysovo tvrzení, že čeští čtenáři objevují Örkénye jako prozaika teprve v době vydání „Třináctého zpěvu“, je proto nutné brát s rezervou.

Jako charakteristický rys Örkénye coby prozaika označuje Mandys „neustálou změnu“¹⁶¹. Dodává ale, že Örkényův styl se až příliš podřizuje jednotlivým povídkám, kdy každou píše jinak, nemá proto charakteristický styl, díky kterému by byl snadno rozpoznatelný. To považuje Mandys také za důvod, proč není Örkény tak známý jako autor krátkých próz, na rozdíl od svých vrstevníků, jakými jsou například Charles Bukowski.¹⁶² Toto Mandysovo tvrzení je ovšem v přímém rozporu s hodnocením překladatelů a literárních vědců; ti si u Örkénye všimají určitých rysů typických zejména pro jeho pozdější krátké prózy, jako je například přechod od obyčejné životní situace náhlým zlomem v abstraktní závěr s hlubším sdělením. Nepovažuji jej tedy za zcela platné.

Mandys vyzdvihuje také Örkényovu jazykovou kultivovanost a strohé, přesné vyjadřování bez poetických odboček;¹⁶³ v tom můžeme spatřit podobnost s charakteristikou Örkényova jazykového výrazu, jak ho formulovala Ludmila Kopáčová ve „Slovníku světových dramatiků.“¹⁶⁴

¹⁵⁹ MANDYS, Pavel. Maďarský mistr povídky. In: *Týden*, Praha: Ringer ČR. Číslo 29/1999, ročník 6, str. 58. ISSN 1210-9940.

¹⁶⁰ Tamtéž, str. 58.

¹⁶¹ Tamtéž, str. 58.

¹⁶² Tamtéž, str. 58.

¹⁶³ Tamtéž, str. 58.

¹⁶⁴ Viz KOPÁČOVÁ, Ludmila, ed. *Slovník světových dramatiků: maďarští autoři*. Praha: Divadelní ústav, 1972. Str. 69.

Podobně Milan Jungmann, rovněž v recenzi na Örkényův „Třináctý zpěv“, uvádí Örkénye jako autora „Kočičí hry“, a až následně přechází k „Třináctému zpěvu“.¹⁶⁵ Jungmann zde vyzdvihuje jako Örkényovu klíčovou inspiraci vývoj soudobých dějin Maďarska. Na pozadí těchto historických událostí následně Örkény zobrazuje obyčejné lidi, kteří jsou do nich zachyceni, a soustřeďuje se na dopady těchto událostí na tyto obyčejné lidi a jejich jednání pod tlakem událostí.¹⁶⁶ Tím Jungmann vyzdvihuje psychologickou rovinu Örkényových literárních textů.

Jungmann nakonec charakterizuje Örkénye jako literáta těmito slovy: „Je z rodu požehnaných vypravěčů, kteří se zasazují o právo bránit lidskost za každých okolností, avšak své postavy neidealizují, mají schopnost vidět je v rozporech.“¹⁶⁷

Milan Čunderle ve své recenzi na „Kočičí hru“, konkrétně na její inscenaci, která měla premiéru v květnu 1998 v Divadle na Zábradlí, charakterizuje „Kočičí hru“ jako tragikomedii, jejímž hlavním motivem je spor o význam fotografie, na které jsou zachyceny dvě hlavní hrdinky–sestry.¹⁶⁸ Důraz klade na dynamický vztah mezi nimi a na osamělost, kterou si obě ženy v sobě nesou, a kterou v závěru částečně eliminuje vzájemná láska a křehká, ale skutečná naděje.¹⁶⁹

Motiv osamělosti prostupující „Kočičí hrou“ vyzdvihuje také Jiří P. Kříž.¹⁷⁰ Postavu Erži Orbánové následně reflektuje jako ženu, která má přes všechny strasti a těžkosti daleko k rezignaci a své obtíže řeší svérázně a rychle.¹⁷¹

Milan Sladkowski si ve své recenzi na „Kočičí hru“, konkrétně na premiéru její zlínské inscenace z března 2011, všímá upadajícího zájmu o „Kočičí hru“, přinejmenším v českém prostředí.¹⁷² Nabízí přitom několik důvodů, proč tomu tak je. Jako jeden z nich Sladkowski uvádí ten, že se „poetika úsměvné laskavosti“ a „hořkosměšně dojemná člověčina“, kterou v „Kočičí hře“ spatřuje, již přežila a v dnešní době není tak atraktivní.¹⁷³ Atraktivitu „Kočičí hře“ podle Sladkovského ubírá také její forma, kterou považuje za bližší rozhlasové formě než

¹⁶⁵ JUNGSMANN, Milan. Maďarská óda na lidskost. In: *Nové knihy*. Praha: Trilabit. Číslo 33/1999, ročník 39, str. 4. ISSN 0322–922X.

¹⁶⁶ Tamtéž, str. 4.

¹⁶⁷ Tamtéž, str. 4.

¹⁶⁸ ČUNDERLE, Michal. Hry na kočky/Hra na kočky, Kočičí hra. In: *Svět a divadlo*. Praha: Divadelní obec. Číslo 5/1998, ročník 9, str. 60. ISSN 0862-7258.

¹⁶⁹ Tamtéž, str. 62.

¹⁷⁰ KŘÍŽ, Jiří P. A zase ta prokletá Kočičí hra. In: *Divadelní noviny*. Praha: Divadelní ústav. Číslo 19/2001, roč. 10, str. 7, ISSN 1210–471X.

¹⁷¹ Tamtéž, str. 7.

¹⁷² SLADKOWSKI, Marcel. Stárnoucí půvaby maďarské hry. In: *Divadelní noviny*. Praha: Divadelní ústav. 6/2011, ročník 20, str. 10. ISSN 1210–471X.

¹⁷³ Tamtéž, str. 10.

divadelní.¹⁷⁴ A konečně v ní spatřuje motiv „krásného života v socialistickém Maďarsku v kontrastu s životem v emigraci na Západě“, který v recipientovi „Kočičí hry“ nutně zanechá hořkou pachut'.¹⁷⁵

Právě tento moment Sladkowského recepce považuji za nejpřínosnější; ilustruje totiž, jak se recepce „Kočičí hry“ během času vyvíjela s ohledem na kontext tzv. „velkých dějin“. Nabízí kritičtější pohled na „Kočičí hru“, kterou přijímá jako značně idealizující období socialismu v Maďarsku.

Na závěr připomenu ještě jednu recenzi Jiřího P. Kříže, tentokrát na „Rodinu Tótů“. V krátkém textu Kříž výstižně charakterizuje „Rodinu Tótů“ jako „absurdní hru o absurdní době,“ jejímž hlavním motivem je schopnost člověka manipulovat a terorizovat své okolí.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ KŘÍŽ, Jirí P. Rodina Tótů: István Örkény - režie: Igor Stránský - Slovákcké divadlo Uherské Hradiště. In: Xantypa, Mladá Boleslav: Akuma. Číslo 9/2018, ročník 24, str. 115. ISSN 1211-7587.

Závěr

István Örkény patří mezi maďarské autory dvacátého století, kteří jsou v českém kulturním a literárně kulturním prostředí poměrně pevně zakotveni. Význačný podíl na Örkényově zakotvení v českém prostředí má jeho dramatická tvorba, zvláště „Kočičí hra“ – a zejména její oblíbené české inscenace v době normalizace. Örkényův prozaický přínos je ovšem rovněž nezanedbatelný, což se v českém literárně kulturním prostředí začíná poprvé projevovat na konci sedmdesátých let, kdy vyšel poprvé knižně Örkényův soubor krátkých textů „Minutové grotesky“ i soubor tří novel pod názvem „Kočičí hra“.

Cílem mé práce bylo vymodelovat českou tvář Istvána Örkénye, zejména s přihlédnutím k současné české literární kultuře. Současně jsem se pokusila postihnout také vývoj Örkényovy české recepce.

Z pohledu kulturního transferu jsem se v první kapitole zaměřila na paratexty a jejich roli při utváření recepčního pole. Do paratextů zahrnuji i doslovy knih.

V první kapitole jsem se zaměřila na základních pojmu: kulturní transfer, paratexty a recepční pole. Nabídla jsem také charakteristiku doslovů knih jakožto druhu paratextů.

Ve druhé kapitole jsem se zaměřila na krátký průřez životem Istvána Örkénye a jeho tvorbou. Současně jsem ve druhé kapitole také konfrontovala pojmy „povídka“ a „novela“ s maďarským termínem „novellák“ a charakterizovala význam tohoto posunu jako součást kulturního transferu.

Ve třetí kapitole jsem se zabývala první důležitou částí české recepce Istvána Örkénye: jeho zařazením do slovníkových hesel. Zkoumala jsem hesla věnovaná Örkényovi ve „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“, „Slovníku světových dramatiků“ a „Slovníku světových literárních děl“; v případě „Slovníku světových literárních děl“ jsem také brala zřetel na to, kteří další maďarští autoři se v tomto slovníku nacházejí. Česká tvář Istvána Örkénye, podepřená těmito slovníkovými hesly, pak nabírá následující rysy: pozornost v českém kulturním prostředí si získal především „Kočičí hrou“, a později svou dramatickou tvorbou jako takovou. Ve „Slovníku spisovatelů. Maďarsko“ byla věnovaná pozornost především zasazení Örkénye do kontextu maďarské literární kultury, ještě ne však do kontextu české kultury. Poprvé je zde zmíněná Örkényova inspirace jeho válečnými a poválečnými zkušenostmi, která je pak dále zdůrazněná ve „Slovníku světových dramatiků“. O Örkényově perzekuci v druhé polovině padesátých let však tyto slovníky mlčí, protože vznikly v období normalizace.

Ve „Slovníku světových dramatiků“ místě je Örkény poprvé načrtnut jako dramaturg, a jeho pozice související s divadlem je tak dále upevněna. Örkényovo zakotvení do českého literárně kulturního prostoru a zvýraznění jeho autorského obrazu především jako obrazu dramatika pak upevňuje „Slovník světových literárních děl“, do kterého byla zařazena Örkényova „Kočičí hra“.

Ve čtvrté kapitole jsem se věnovala zařazení Istvána Örkénye do českých učebnic a přehledových publikací. Örkény má své místo zatím pouze v jedné české učebnici: v „Literatuře pro 4. ročník středních škol“. Ta představuje Örkénye primárně jako prozaika, čímž posiluje prozaické kontury Örkényovy české tváře. Ty ještě zvýrazňuje Helena Kupcová ve skriptech „Literární Evropou II.: 20. století“, kde vyzdvihuje Örkényův význam jako prozaika a tvůrce nového typu krátkých próz – tzv. „prozaických miniatur“. Helena Kupcová a zejména Petr Rákos současně zařazují Istvána Örkénye do kontextu židovských autorů, což je část Örkényova literárního obrazu, která byla do té doby v českém kontextu opomíjená. Kupcová současně zvýrazňuje rys Örkénye jako autora inspirovaného soudobými dějinami Maďarska i světa celkově. Pozice Örkénye jako prozaika a Örkénye jako dramatika se začíná v českém kontextu vyrovnávat.

V poslední, páté kapitole jsem se věnovala recepci Istvána Örkénye v doslovecích k českým překladům jeho próz a v recenzích. Ty upevňují českou tvář Istvána Örkénye jako autora, kterému jsou častou inspirací „velké dějiny“, zvláště válečné a poválečné prožitky; ty tematizuje s patrným humanismem. V jeho tvorbě je patrná umně prokreslená psychologie postav, zvláště na pozadí „velkých dějin“ – Örkény často tematizuje jednání a smýšlení lidí, kteří jsou zachyceni v nelehkých situacích, které jim připravila těžká a tragická doba. Kromě této vážné polohy prostoupené humanismem je patrná ještě jiná výrazná poloha: satirická, kritická, výsměšná, často nevybíravě ironizující staré přežitky, které se objevují ve společnosti jeho doby.

Jaký celkový český obraz Istvána Örkénye se mi povedlo takto sestavit? Je to obraz, který během posledních desetiletí prošel značným vývojem a získával stále jasnější obrysy. Prvotní Örkényův obraz v českém kontextu byl spojený pevně s „Kočičí hrou“. Toto dílo je v jeho české recepci stále klíčové, ale dnes již není tím hlavním, které Örkénye definuje. Örkényův český obraz v současnosti představuje stejně brilantního dramatika jako brilantního prozaika, autora inspirovaného dějinnými událostmi, který zobrazuje především psychologii obyčejného člověka, který byl do těchto událostí zachycen. Takové Örkényovy texty jsou naplněné humanismem a důstojností, kterou si člověk zachová navzdory okolnostem. Zvláště v sedmdesátých letech byl proto v českém prostředí vnímán jako autor píšící o možnostech

svobody v prostředí, kde je svoboda potlačovaná. V jiných textech je Örkény naopak silně ostře ironický a výsměšný. Je nesporně židovským autorem; židovský úděl se odráží zejména v některých jeho prózách. V jeho textech se často mísí tragika s komikou, a téměř věčně přítomný je v nich určitý smutek a teskný podtón, který vyplývá z Örkényových válečných a poválečných prožitků. V současné době je Örkény v českém prostředí přijímán právě v kontextu středoevropské tragikomiky a grotesky a ze žánrového hlediska jako autor grotesky a subžánru „židovské grotesky“. V tomto ohledu lze tedy spatřit jistou návaznost na Franze Kafku.

Bibliografie

Prameny beletristické:

ÖRKÉNY, István. Hledání klíčů: hra o 2 dějstvích. Překlad František Stier a Ida de Vries. 1. vyd. Praha: Dilia, 1977. 97 s.

ÖRKÉNY, István. Kočičí hra: tragikomedie o dvou dějstvích. Překlad František Stier a Ida de Vries. V Praze: Dilia, 1972. 89 l.

ÖRKÉNY, István. Kočičí hra. Překlad Anna Valentová. 1. vyd. Praha: Lidové nakladatelství, 1977. 236 s. M knihy; sv. 87.

ÖRKÉNY, István. Minutové grotesky. Překlad Anna Valentová. 2. vyd. Praha: Odeon, 1984. 207 s.

ÖRKÉNY, István. Rodina Tótů: hra o dvou částech. Překlad Jiří Daněk. 1. vyd. Praha: Dilia, 1982. 70 l.

ÖRKÉNY, István. Scénář: tragédie. Překlad Kateřina Pošová. 1. vyd. Praha: Dilia, 1990. 218 s. Malá řada socialistických autorů; 196. ISBN 80-203-0103-8.

ÖRKÉNY, István. Třináctý zpěv. Překlad Milan Navrátil. Vyd. 1. Praha: Volvox Globator, 1999. 333 s. Medusa; 14. ISBN 80-7207-224-2.

ÖRKÉNY, István. Výstava růží. Překlad Kateřina Pošová. In: Světová literatura: revue zahraničních literatur. Praha: Státní nakladatelství krásné literatury, hudby a umění. Číslo 6/1980, ročník 25, str. 117–164. ISSN 0039–7075.

Prameny recenzní:

ČUNDERLE, Michal. Hry na kočky/Hra na kočky, Kočičí hra. In: *Svět a divadlo*. Praha: Divadelní obec. Číslo 5/1998, ročník 9, str. 60-64. ISSN 0862-7258.

GARDAVSKÝ, Vladimír. Kočičí hra v Dialogu zavoněla člověčinou. In: *Kultura: plzeňský kulturní přehled*. Praha: Vltava Labe Media. Březen 2017, s. 6. ISSN 2464-7497.

HOŘÍNEK, Zdeněk. Rodina Tótů opět na českém jevišti. In: *Lidové noviny*, Praha: Lidové noviny. Číslo 229/2003, roč. 16, str. 8. ISSN 0862-5921.

HOŘÍNEK, Zdeněk. Amála a Prasák vynalézavě. In: *Lidové noviny*, Praha: Lidové noviny. Číslo 243/2001, ročník 14, str. 28. ISSN 0862-5921.

HRDINOVÁ, Radmila. Vynikající herci a problematická režie. In: Právo, Praha: Borgis. Číslo 236/2003. Ročník 13, str. 14. ISSN 1211-2119.

HULEC, Vladimír. Divadlo bez nasazení. In: Divadelní noviny, Praha: Divadelní ústav. Číslo 17/2003, ročník 12, str. 5. ISSN 1210-471X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/?path=DivNII/12.2003/17>.

JIŘÍK, Jan. Komiksový Örkény. In: Divadelní noviny, Praha: Divadelní ústav. Číslo 18/2001, ročník 10, str. 4. ISSN 1210-471X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/?path=DivNII/10.2001/18>.

JUNGMANN, Milan. Maďarská óda na lidskost. In: Nové knihy, Praha: Trilabit. Číslo 33/1999, ročník 39, str. 4. ISSN 0322-922X.

KRUŽÍKOVÁ, Hana. Něžně přede i rozčileně prská. V Mladé Boleslavi uvedli Kočičí hru. In: Boleslavský deník, České Budějovice: Vltava-Labe Press. Číslo 70/2011, ročník 4, str. 12. ISSN 1212-5806.

KŘÍŽ, Jiří P. Rodina Tótů: István Örkény - režie: Igor Stránský - Slovácké divadlo Uherské Hradiště. In: Xantypa, Mladá Boleslav: Akuma. Číslo 9/2018, ročník 24, str. 115. ISSN 1211-7587.

KŘÍŽ, Jiří P. A zase ta prokletá Kočičí hra. In: Divadelní noviny, Praha: Divadelní ústav. Číslo 19/2001, ročník 10, str. 7. ISSN 1210-471X. Dostupné také z: <http://archiv.ucl.cas.cz/?path=DivNII/10.2001/19>.

KŘÍŽ, Jiří P. Dobový taneček. In: Lidové noviny, Praha: Lidové noviny. Číslo 16/1992, ročník 5, str. 6. ISSN 0862-5921.

MANDYS, Pavel. Maďarský mistr povídky. In: Týden, Praha: Ringer ČR. Číslo 29/1999, ročník 6, str. 58. ISSN 1210-9940.

MAREČEK, Petr. Kočičí hra je po všech stránkách poctivá. In: Mladá fronta Dnes – Královéhradecké vydání, Praha: MaFra. Číslo 9/2017, ročník 28, str. 14. ISSN 1212-1168.

MIKULKA, Vladimír. Komédie, která neumí prodat ani vtip. In: Mladá Fronta Dnes, Praha: MaFra. Číslo 232/2003, ročník 14, str. 8. ISSN 1210-1168.

PÍHOVÁ, Ivana. Jiskření od Kočičí hry. In: Českobudějovické listy, České Budějovice: Vydavatelství Vltava. Číslo 61/1993, ročník 2, str. 11-12. ISSN 1210-5023.

SLADKOWSKI, Marcel. Stárnoucí puvaby maďarské hry. In: *Divadelní noviny*. Praha: Divadelní ústav. 6/2011, ročník 20, str. 10. ISSN 1210-471X. Dostupné také z: <http://www.divadelni-noviny.cz/starnouci-puvaby-madarske-hry>.

Sekundární literatura:

ANDREE, Lukáš et al. Literatura pro 4. ročník středních škol. Vyd. 1. Brno: Didaktis, ©2010. 3 sv. 159 str. ISBN 978-80-7358-149-7.

ČERNÝ, Václav a MALIŠ, Otakar, ed. Úvod do literární historie: texty seminářů v zimním semestru 1969/1970 na katedře literatury srovnávací a obecné filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1993. Str. 49–58. ISBN 80-04-26004-7.

GÁL, Evžen. Cesty a portréty...: moderní maďarské literatury v českém kontextu. Vyd. 1. Praha: Univerzita Karlova, 2020. ISBN 978–80–246–4478–3.

GÁL, Evžen. „Maďarská literatura v českých překladech po roce 1945.“ In: Amicus Revue. Praha: Sdružení pro česko-maďarské porozumění a kulturní spolupráci. Číslo 1–2/2002, ročník 11, str. 37–60. ISSN 2464-7829.

GENETTE, Gérard. Paratexts: Thresholds of Interpretation. Cambridge: Cambridge University Press, 1997. 453 str. ISBN 0-521-41350-8.

HALADA, Jan. Encyklopedie českých nakladatelství 1946–2006. Vyd. 1. Praha: Libri, 2007. 378 str. ISBN 978–80–7277–165–3.

KOLMANOVÁ, Simona. „Maďarská literatura v Čechách 1990–2005.“ In: Český překlad II (1945–2004). Praha: Ústav translatologie FF UK v Praze, 2005. Str. 299–304. ISBN 80-7308-101-6.

KOPÁČOVÁ, Ludmila, ed. Slovník světových dramatiků: maďarští autoři. Vyd. 1. Praha: Divadelní ústav, 1972. 100 str.

KRÁLÍKOVÁ, Andrea. Autorské tváře v knižních zrcadlech: obrazy autorů současné české literatury v perspektivě kulturního transferu. Vyd. 1. Příbram: Pistorius & Olšanská, 2015. 251 stran. ISBN 978–80–87855–25–6.

KUPCOVÁ, Helena. Literární Evropou II: 20. století. Vyd. 1. Praha: Literární akademie, 2010. 383 str. Skripta; sv. 6. ISBN 978-80-86877-52-5.

MACURA, Vladimír a kol. Slovník světových literárních děl. Vyd. 2. Praha: Odeon, 1989. 2 sv. ISBN 80-207-0004-8.

PŘIBÁŇ, Michal a kol. Česká literární nakladatelství 1949-1989. Vyd. 1. Praha: Academia, 2014. Str. 162–181, 279–331. ISBN 978-80-200-2407-7.

RÁKOS, Petr a GÁL, Evžen, ed. Neúnavná slova: filologova lyrika. Vyd. 1. Praha: Academia, 2011. 647 str. ISBN 978-80-200-1972-1.

RÁKOS, Petr, ed. a kol. Slovník spisovatelů. Maďarsko. Vyd. 1. Praha: Odeon, 1971. 386 (20) str.

TRÁVNÍČEK, Jiří. Literární kultura v době internetové: kolik recepčních polí a jaká?. In: *Host*, Brno: Dušan Skála. Číslo 9/2009, ročník 25, str. 23-28. ISSN 1211-9938. Dostupné z: <https://wayback.webarchiv.cz/wayback/https://casopis.hostbrno.cz/archiv/2009/9-2009/literarni-kultura-v-dobe-internetove>.

ZILKA, Tibor. Poetický slovník. Vyd. 1. Bratislava: Tatran, 1984. 376 str.

Summary

This bachelor thesis is focused on the Czech reception of Hungarian author István Örkény. Its goal is to put together a picture of István Örkény in Czech literary culture in the context of his Czech reception and interpretation. It is based on the concepts of culture transfer, paratexts and the fields of reception.

The first chapter of this thesis is theoretical; it focuses on explanation of the concepts of culture transfer, paratexts and the fields of reception.

The second chapter is focused on István Örkény and his works; it offers a brief summary of the most important points of the life of István Örkény and of his most important works and their history in Czech cultural context (when were these works first translated to Czech and which ones caught the most attention in Czech culture).

Chapters three, four and five are practical; they focus on the reception of István Örkény in Czech dictionaries, textbooks, studies, reviews and afterwords.

This thesis concludes that István Örkény is a part of the Czech canon of Hungarian (and European) authors and is quite well known in the Czech culture and literary culture. This is largely thanks to the plays he wrote, especially „Catsplay“ and its Czech stagings which were very popular during the normalisation era. Örkény has also become quite well known as an author of short stories in the Czech literary culture – his short stories were first translated to Czech in the second half of the seventies.

The Czech reception of István Örkény went through multiple changes during the past decades. The Czech portrait of István Örkény was shrouded in mist at first, based only on his plays, especially on „Catsplay“. „Catsplay“ is still an important work of his in the Czech context, but it is no longer the only work that defines Örkény. In the Czech context, he is nowadays seen as both a brilliant playwright and a brilliant novelist, an author largely inspired by the course of history, an author who focuses a lot on a character's psychology in his works. Those psychology focused works are filled with humanism and dignity which people keep no matter the circumstances they are in. This means that especially in the seventies, Örkény was perceived as an author who writes about other forms of freedom that exist in an environment where real freedom is suppressed. Örkény's works are often tragicomical and filled with a certain sadness, which is rooted in his experiences.

In contemporary Czech literary culture, Örkény is perceived primarily in the context of Central European tragicomedy and grotesque. From the genre perspective, Örkény is seen as an author

writing grotesque, most importantly „Jewish grotesque“. In that way, Örkény can be seen as a successor of Franz Kafka.